

Natur, makt och tillväxt

av Thorvaldur Gylfason *

Sammanfattning

Denna uppsats granskar sambandet mellan rikliga naturtillgångar och ekonomisk tillväxt runtom i världen och presenterar några nya resultat. Huvudorsaken till att råvarubaserad produktion under långa perioder kan förhindra ekonomisk tillväxt kan härledas till holländska sjukan, försummelse av utbildningen, privilegiejakt och en misslyckad ekonomisk politik. I ett stort antal länder har under perioden 1965 till 1998 råvarusektorns andel av arbetskraften visat sig stå i omvänd relation till export, inhemska och utländska investeringar samt utbildning och i direkt relation till utlandsskuld, importtullar, korruption och ojämn inkomstfördelning. Tvärsnittsdata visar dessutom att råvarusektorns andel av arbetskraften står i omvänd relation till ländernas tillväxt per capita. Ingenting av detta ligger emellertid i sakernas natur. Vad som tycks spela roll för den ekonomiska tillväxten är inte de rikliga naturtillgångarna i sig utan snarare kvaliteten på hanteringen av dem och kvaliteten på den ekonomiska politiken och de ekonomiska institutionerna i allmänhet.

* Forskningsprofessor i nationalekonomi vid Islands universitet, associerad forskare vid CEPR (Centre for Economic Policy Research) i London, CESifo (Centre for Economic Studies) vid universitetet i München samt vid SNS (Studieförbundet Näringsliv och Samhälle) i Stockholm. Denna uppsats har skrivits för ECON-centret för ekonomisk analys i Norge som en del av dess forsknings- och framtidsprogram *Olja, välstånd och ekonomisk tillväxt*. Richard M. Auty, Þráinn Eggertsson, Gylfi Th. Gíslason, Rögnvaldur Hannesson, Þorkell Helgason, Arne Jon Isachsen, Þórólfur Matthíasson, Árni Tómas Ragnarsson, Agnar Sandmo och Eirik Wærness har läst tidigare versioner av uppsatsen och kommit med ett antal tänkvärda och konstruktiva kommentarer och förslag, men de bör inte på något sätt hållas ansvariga för de åsikter och slutsatser som läggs fram här. Uppsatsen kommer att publiceras på engelska i *Scottish Journal of Political Economy*. Översättning från engelska: Marianne Kristoffersson. Författarens adress: Faculty of Economics and Business Administration, University of Iceland, 101 Reykjavík, Island. Telefon: 354-525-4533 eller 4500. Fax: 354-552-6806. E-post: gylfason@hi.is

Akkumuleringen av högkvalitativt kapital genom sparande och investeringar är en viktig drivkraft för den ekonomiska utvecklingen runtom i världen. Standarddefinitionen på kapital i betydelsen maskiner, utrustning, fabriker och så vidare är emellertid alltför snäv för att till fullo kunna tjäna den moderna tillväxtteorins syften. Begreppet kapital måste utvidgas och innefatta minst fyra olika typer av kapital: (a) fysiskt kapital i traditionell bemärkelse; (b) humankapital i form av arbetskraftens utbildning, kompetens och fortbildning samt dessutom hälso- och sjukvård; (c) socialt kapital, med vilket menas ett samhälles infrastruktur och institutioner i vid bemärkelse: dess kultur, lagar, rättsväsende, regler och vanor och så vidare (ibland även kallat social kompetens)¹; och (d) naturkapital i form av vegetation, fiskebankar, mineraler, energi i form av fossila bränslen, värme och vattenkraft och så vidare.

I. Fysiskt kapital, humankapital och socialt kapital

Även om investeringar och kapital i snäv bemärkelse är en viktig källa till välstånd, så är detta ingalunda alltid fallet. Visst förknippas en hög investeringsnivå i allmänhet med en betydande ekonomisk tillväxt. Genom att öka investeringarna från, låt oss säga, 15% till 25% av bruttonationalprodukten (BNP) ökar man i allmänhet den ekonomiska tillväxten per capita (dvs. BNP-tillväxt per person) på lång sikt med omkring 2% per år, undersökt över länder och tid (se t.ex. Barro och Sala-i-Martin, 1995, kapitel 12). Det finns emellertid vissa undantag till denna regel i länder där investeringarna är av dålig kvalitet, även om kvantiteten investeringar är ansevärd. Detta gäller i synnerhet planekonomier, av vilka de flesta nu har övergett sin tidigare praxis. Investeringsbesluten där fattades vanligen utan någon större hänsyn till vare sig lönsamhet eller marknad, vilket fick till följd att aktiekapitalet gav allt mindre avkastning allteftersom tiden gick (Easterly och Fischer, 1995). I dessa länder var de enorma investeringar som gjordes av så låg kvalitet, att den ekonomiska tillväxten i själva verket var negativ i årtionden till följd av detta (och även av andra skäl). Planekonomierna var, även utan andra problem, dömda till att bryta samman under trycket av det improduktiva kapitalet. Flera andra länder, till exempel i delar av Afrika, uppvisar samma kännetecken, vilket inte förvånar, eftersom många av dem betraktade Sovjetunionen som en ekonomisk förebild. Riskerna med dåligt eller till och med oanvändbart kapital är mycket mindre i en marknadsekonomi, eftersom marknaden kräver att investeringarna ger tillfredsställande avkastning. Av detta kan vi sluta oss till en av de viktigaste orsakerna till att banker och andra finansiella institutioner ägs och drivs i privat regi i stället för av staten. Huvudpoängen är att *kapitalet* i sig inte

¹ För en god redogörelse för begreppet socialt kapital, se t.ex. Paldam och Svendsen (2000). Se också Temple

betyder så mycket, utan det är *kvaliteten* på det som är avgörande, inte bara dess inneboende kvalitet i fysisk bemärkelse utan också effektiviteten med vilken det används tillsammans med andra produktionsfaktorer. Snabb ekonomisk tillväxt kräver omfattande investeringar av hög kvalitet.

När vi nu har gjort denna åtskillnad mellan kvantitet och kvalitet, låt oss då undersöka de andra kapitaltyperna. Ta humankapital, som till exempel förvärvats genom utbildning. Förvånande nog är det först på senare tid som forskare i ekonomisk tillväxt har fäst någon uppmärksamhet vid utbildningens betydelse för den ekonomiska tillväxten. Under lång tid betraktades ekonomisk tillväxt enbart som resultatet av folkökning och tekniska framsteg. Bland tillväxtteoretikerna gjordes just inga beräkningar av hur god utbildning i det långa loppet skulle kunna påskynda de tekniska framstegen. Det fanns visserligen undantag (t.ex. Nelson och Phelps, 1966), och utvecklingsekonomer och ekonomiska historiker insåg faktiskt utbildningens roll för den ekonomiska utvecklingen, men tillväxtteorin gick sina egna självständiga vägar, vilket tycktes lämna föga utrymme för andra förklaringar till långsiktig ekonomisk tillväxt än folkökning och tekniska framsteg. Detta skulle emellertid förändras. Den endogena tillväxtrevolution som började ungefär i mitten av 1980-talet väckte nya idéer om den ekonomiska tillväxtens beskaffenhet, vilka skulle komma att radikalt förändra uppfattningen om vad som var de viktigaste orsakerna till tillväxt. För det första fanns det insikten att allt som ökar effektiviteten också i det långa loppet stimulerar den ekonomiska tillväxten. Trots att detta knappast var någon ny upptäckt (den kan spåras tillbaka till Adam Smith, 1776), hade den negligerats. För det andra förstod man nu att, sett över långa perioder, kunde även den traditionella teorin om exogen tillväxt innefatta många fler faktorer än bara folkökning och tekniska framsteg. Revolutionen av teorin om ekonomisk tillväxt under de senaste tio till femton åren är inte olik den revolution av den makroekonomiska teorin som Keynes startade, när han protesterade mot de statliga myndigheternas maktlöshet i fråga om arbetslösheten på 1930-talet och förkastade den makroekonomiska teori som låg till grund för denna maktlöshet. Den nya tillväxtteorin har också gått till angrepp mot de statliga myndigheternas maktlöshet inför den enorma fattigdomen i utvecklingsländerna. Den behöver emellertid inte helt kullkasta äldre teorier om ekonomisk tillväxt utan kan i stället omtolka, utveckla, utvidga och förstärka dem. Detta arbete har kommit en bra bit på väg.

En aspekt, som vi nu ser tydligare än tidigare, är utbildningens betydelse för den ekonomiska tillväxten. Det har emellertid inte visat sig lätt att få grepp om detta samband, för

och Johnson (1998).

hur ska vi mäta utbildning? Tidigare försök har vanligen grundats på formell utbildningsnivå, men när vi mäter utbildning på det viset, hamnar vi i samma dilemma som har nämnts tidigare beträffande kapital: den formella utbildningen är av varierande kvalitet. Att använda enbart den formella utbildningen som mått innebär i själva verket att man mäter utflöde genom inflöde. Inte desto mindre har man runtom i världen funnit ett relativt starkt samband mellan formell utbildningsnivå – grundskola, gymnasium, högskola – och ekonomisk tillväxt. Ett vanligt fynd är att om man ökar andelen av varje årskull som skrivs in i gymnasiet från 50% till 80%, så ökar den ekonomiska tillväxten per capita med i genomsnitt cirka 1% per år på lång sikt. Detta säger att ett land med en långsiktig ekonomisk tillväxt per capita om 1% per år med tiden kan fördubbla tillväxthastigheten genom att bara öka antalet studerande i gymnasierna från 50% till 80% av varje årskull, allt annat lika. Detta visar såväl utbildningens betydelse som den skenbart obegränsade globala ekonomiska tillväxtpotentialen, om vi spelar våra kort rätt. Andra mått på utbildning, som antal år av formell utbildning eller statens kostnader för utbildning, ger liknande besked.

Tabell 1. Nationaltillgångarnas sammansättning runtom i världen 1994

Område	Nationaltillgångar (US \$ tusental per capita)	Humankapital (%)	Fysiskt kapital (%)	Naturkapital (%)
Nordamerika	326	76	19	5
Västeuropa	237	74	23	2
Mellanöstern	150	43	18	39
Sydamerika	95	74	17	9
Östasien	47	77	15	8
Öst- och Sydafrika	30	66	25	10
Västafrika	22	60	18	21
Sydasien	22	65	19	16

Källa: Världsbanken (1997).

Av de olika kapitaltyperna är humankapitalet det ojämförligt största. Tabell 1 visar Världsbankens uppskattning av nationaltillgångarnas sammansättning runtom i världen (socialt kapital har inte tagits med på grund av att det inte finns någon användbar statistisk). Siffrorna bör betraktas med en viss försiktighet, eftersom de är resultatet av ett försök att mäta aspekter som är svåra att kvantifiera med rättvisande exakthet. Tabellen visar att humankapitalet överallt anses omfatta från två tredjedelar till tre fjärdedelar av nationalkapitalet med undantag för Mellanöstern, där det finns rikliga naturtillgångar (olja). I Nordamerika och särskilt i Västeuropa är naturtillgångarna å andra sidan av nominell betydelse jämfört med kapitaltillgångarna och humankapitalet. I samtliga fall är det fysiska kapitalets andel av nationaltillgångarna någonstans mellan en sjättedel och en fjärdedel.

På liknande sätt påverkar det sociala kapitalet den ekonomiska tillväxten på en mängd olika sätt (Woolcock, 1998). Bara ett exempel är korruption, dvs. missbruk av offentlig ställning för privat vinning. Vid första anblicken väntar man sig kanske att korruption² inte nödvändigtvis skulle minska effektiviteten och den ekonomiska tillväxten påtagligt utan att den till och med skulle kunna ha motsatt effekt och stimulera ekonomin precis som olja smörjer en maskin. Om folk till exempel inte kan få tillstånd att bedriva en verksamhet utan att betala mutor till den myndighet som utfärdar tillståndet, så skaffar de sig ändå tillstånd genom att betala under bordet, och så kan den ekonomiska aktiviteten fortsätta. Mutor kan i själva verket, hävdar somliga, påskynda beredningsprocessen för drifttillståndet, förbättra den statliga administrationen, öka effektiviteten och härigenom stimulera den ekonomiska tillväxten. Å andra sidan finns problemet att de knappa resurserna och förmånerna hamnar i orätta händer, om mutorna får vittgående effekter på resursfördelningen. Vänskapskorruption eller nepotism – kort sagt, utnämningsskorruption – kan till exempel orsaka ekonomisk skada genom att fel personer tilldelas viktiga uppgifter (t.ex. som bankdirektörer, domare eller diplomater). Färsk forskning avslöjar ett starkt, statistiskt signifikant samband mellan korruption och olika faktorer som är avgörande för den ekonomiska tillväxten (Mauro, 1995).

Men hur kan korruption mätas? Den mäts exempelvis genom att man systematiskt samlar information från inhemska och utländska företag, som är villiga att rapportera hur ofta och hur kraftfullt folk i olika länder avkräver dem mutor och liknande samt hur höga mutorna är. Vi kan undersöka de jämförelsetal som sammanställts från många olika källor och på så sätt rangordna länderna efter uppskattad korruption. De jämförelsetal för korruption som sammanställts från olika källor stämmer ganska väl överens, vilket skulle kunna tyda på att de är någorlunda trovärdiga. Enligt en sådan jämförelse (från Transparency International i Berlin) ligger Nigeria längst ner på korruptionslistan för år 2000 (vilket innebär att korruptionen är störst där) med Indonesien, Ryssland, Indien och Kina bara lite högre upp³, medan de nordiska länderna, Nya Zeeland, Kanada och Singapore ligger överst på listan (dvs. de har minst korruption).

Om korruptionsindex sätts i relation till de viktigaste faktorerna som är avgörande för den ekonomiska tillväxten, enligt Mauro (1995, 1998), så förhåller det sig på följande sätt. En

² Se t.ex. Gray och Kaufman (1998), Kaufman (1997) och Bardhan (1997).

³ Andra länder som sedan 1995 legat mycket långt ner på korruptionslistan är Angola, Argentina, Azerbajdzjan, Brasilien, Colombia, Filippinerna, Honduras, Jugoslavien, Kamerun, Kenya, Mexiko, Pakistan, Paraguay, Ukraina, Uzbekistan, Venezuela, Vietnam, Tanzania, Thailand och Turkiet.

ökning av korruptionen med två enheter (på en skala från 1 till 10) från ett land till ett annat⁴, (a) minskar investeringarnas andel av BNP med 4 procentenheter, allt annat lika; (b) minskar statens kostnader för utbildning som andel av BNP med en halv procentenhet; och (c) minskar den ekonomiska tillväxten per capita med en halv procentenhet per år förutom att inflödet av utländskt kapital minskar, olönsamma statliga investeringar uppmuntras, industrins infrastruktur försvagas och skattetrycket ökar. Alla dessa effekter bidrar till att förhindra ekonomisk tillväxt.

Korruption är således en makroekonomisk faktor. Dessutom korrelerar jämförelsetalen för korruption faktiskt med andra tal, som har använts för att mäta en annan aspekt av socialt välstånd, dvs. kvaliteten på den ekonomiska politiken. Det sociala välståndet har att göra med hur öppen ekonomin är för utrikeshandel, utländska investeringar och annan påverkan från utlandet, hur fri prisbildningen är på de inhemska marknaderna och så vidare. Dessa kännetecken för kvalitet på den ekonomiska politiken och på olika enskilda aspekter av den har visat sig ha en betydande effekt på den ekonomiska tillväxten. Det är alltså inte alltid så lätt att skilja mellan effekterna av de enskilda faktorerna som är avgörande för den ekonomiska tillväxten. Det empiriska samband som konstaterats råda mellan korruption och ekonomisk tillväxt skulle i själva verket kunna tyda på att det finns ett samband mellan andra former av socialt välstånd (t.ex. kvaliteten på den ekonomiska politiken) och tillväxt. Sannolikt har emellertid bådaderna en effekt på den ekonomiska tillväxten, det sociala välståndet och de olika positiva eller negativa aspekterna av det, exempelvis korruption, även om det inte finns utrymme för alla i en enstaka regression, eftersom de, om de placeras bredvid varandra, tenderar att minska varandras förklaringspotential.

Många ekonomer brottas nu med denna typ av frågor, när de använder olika statistiska metoder. Fiendskap mellan olika stammar tycks till exempel minska den ekonomiska tillväxten i Afrika (Easterly och Levine, 1997). Etniska strider spolierar den ekonomiska utvecklingen helt enkelt därför att all slags ineffektivitet, hur den än yttrar sig, hindrar ekonomisk tillväxt i olika hög grad beroende på ineffektivitetens omfattning. Rättssäkerhet och demokrati synes däremot vara bra för tillväxten (Barro, 1997). Ändå återstår det många viktiga frågor att ta itu med – frågor som, bara för att nämna några, rör de eventuella effekterna av ett opartiskt rättsväsende, fria massmedier, självständiga centralbanker och

⁴ En ökning av korruptionen (dvs. en placering längre ner i korrupsionsindex) med två enheter kan tolkas på följande sätt: om situationen i Schweiz, som har ett jämförelsetal på 8,6, skulle förvärras så mycket, att den blev likadan som i Israel, vars jämförelsetal är 6,6, skulle effekterna på investeringar, ekonomisk tillväxt etc. bli de som beskrivits i texten, allt annat lika.

alternativa sätt att organisera arbetsmarknaden för global ekonomisk tillväxt.⁵ Allt detta och mycket mer återstår fortfarande att göra. För precis som korruption och sociala strider har en benägenhet att fräta sönder det sociala kapitalet och därigenom också hindra den ekonomiska tillväxten, så kan tillväxttakten påskyndas av flera faktorer som ökar och förbättrar det sociala kapitalet och därmed sammanhängande saker. Demokrati, pluralism, politisk stabilitet, rent spel, en fri press och så vidare – alla dessa saker borde kunna öka den ekonomiska effektiviteten och vara bra för tillväxten och kan kanske uppväga andra mindre gynnsamma påverkansfaktorer.

Vilket äntligen leder fram till den centrala frågan i denna uppsats.

II. Naturtillgångar och tillväxt

Trots att befolkningen i världen har mer än fördubblats sedan 1965 till nästan sex miljarder människor 1998 och trots att många förutspådde att den ekonomiska tillväxten knappast skulle kunna hålla jämna steg med en sådan folkökning, har icke desto mindre inkomsten per capita runtom i världen ökat med i genomsnitt 1,4% per år under denna period. Det innebär en ökning med 58%. Andra ekonomiska tecken pekar i samma riktning: den förväntade genomsnittliga livslängden i utvecklingsländerna har till exempel ökat med i genomsnitt fyra månader varje år sedan 1970.

Denna påtagliga framgång delas emellertid inte lika av alla. Särskilt två saker har orsakat ojämlikheten: en felaktig ekonomisk politik och de starka naturkrafterna i tropiska områden, dvs. varmt och fuktigt klimat samt smittsamma sjukdomar och misär. Omvänt stimuleras den ekonomiska tillväxten av en förnuftig ekonomisk politik och mildare naturkrafter – dvs. bättre väder.⁶

Hur är det då med naturtillgångar? Befrämjar bördig jord, rika fiskebankar, oljelager och dylikt den ekonomiska tillväxten – eller gör de inte det?

Erfarenheterna verkar tyda på att omfattande naturtillgångar minskar den ekonomiska tillväxten i det långa loppet, om tillgångarna inte sköts väl. Naturtillgångarna ger visserligen länderna välstånd på kort sikt, ofta ett ansenligt sådant, men på lång sikt tycks de hejda den ekonomiska tillväxten. Tänk er ett land som upptäcker värdefulla oljelager eller rika

⁵ Ekonomihistoriker har visserligen undersökt vilken påverkan enskilda institutioner haft, t.ex. vilken effekt Bank of England på sin tid hade på den ekonomiska utvecklingen i England, en påverkan som visade sig vara positiv, men det är en annan fråga. Barro (2000) presenterar några rudimentära empiriska resultat, som tyder på att en avreglering och liberalisering av arbetsmarknaden kan vara bra för tillväxten.

⁶ Enligt Hall och Jones (1996) ”får [t.ex.] alla [de nordiska länderna] en ökning med mer än 145 procent av produktionen per arbetare på grund av sitt läge, jämfört med medianlandet Mozambique”.

fiskebankar inom sin jurisdiktion. Landets ekonomi kommer, åtminstone ett tag, att ha fördelar av denna upptäckt. Men om den ekonomiska tillväxten minskar till följd av dem (av skäl som ska behandlas nedan), allt annat lika, så kommer landet till slut att få det sämre med sina naturtillgångar än om det inte hade dem. Figur 1 beskriver detta problem. Den raka linjen ABCD visar en stadig ekonomisk tillväxt år för år. Linjen ABECF visar å andra sidan vad som händer när nya naturtillgångar upptäcks vid punkt B. Där ökar produktionen plötsligt, men sedan ökar den långsammare än tidigare.⁷ Vid skärningspunkten mellan de båda linjerna, punkt C, har det stadium uppnåtts då naturtillgångarna börjar minska landets levnadsstandard. Naturtillgångar för alltså inte enbart gott med sig: de gör visserligen landet rikt en tid, men de tycks göra det på bekostnad av ekonomisk tillväxt på lång sikt eller åtminstone under en lång period. Exempelen med oljelager och fiskebankar är valda med avsikt, därför att det inte finns något urskiljbart empiriskt bevis för att det i detta avseende är någon signifikant skillnad mellan förnybara och ej förnybara tillgångar.

Tabell 2. Naturtillgångar och ekonomisk tillväxt 1970–1993

Naturtillgångar	Antal länder	Odlingsbar mark (hektar per capita)	Ekonomisk tillväxt per capita 1970-1993 (% per år)
<i>Små naturtillgångar</i>	20	0.16	2.7
Stora länder	7	0.15	3.7
Små länder	13	0.16	2.1
<i>Stora naturtillgångar</i>	65	0.56	0.6
Stora länder	10	0.56	1.3
Små länder	55	0.56	0.5
Olja	8	0.44	0.8
Mineraler	16	0.66	-0.2
Annat	31	0.57	0.7
<i>Totalt</i>	85	0.48	1.1

Källa: Auty (1997).

Tabell 2 visar siffrorna för 85 länder, som har ordnats efter storlek (folkmängd), naturtillgångar (odlingsbar mark per capita)⁸ och typ av naturtillgångar (olja, mineraler eller annat, inklusive fisk- och jordbruksprodukter). Denna indelning är naturligtvis inte den enda möjliga, men även

⁷ Rodriguez och Sachs (1999) går längre: de visar att det optimala för länder med rikliga naturtillgångar kan vara att överträffa sin långsiktiga jämviktstillväxt och leva över sina tillgångar ett tag, även om det innebär att de får en negativ ekonomisk tillväxt under övergången tillbaka till ett stabilt tillstånd.

⁸ Även andra mått på naturtillgångar skulle kunna övervägas, t.ex. (a) råvaruexportens andel av den totala exporten eller av BNP (Sachs och Warner, 1995) och (b) andelen av arbetskraften som är sysselsatt i råvaruproduktionen (Gylfason, Herbertsson och Zoega, 1999). Beträffande odlingsbar mark per capita som mått på naturtillgångarna, se Wood och Berge (1997), som påstår att det omvända förhållandet mellan naturtillgångar och långsiktig ekonomisk tillväxt för det mesta gäller, oberoende av vilken av dessa definitioner på naturtillgångar som används.

om man tillämpar andra regler för indelning, leder de i allmänhet fram till samma slutsats.⁹

Tabell 2 visar att i länder med relativt begränsade naturtillgångar var den ekonomiska tillväxten mycket snabbare under perioden 1970–1993 än i länder med rikligare naturtillgångar. Observera att i båda dessa grupper var den ekonomiska tillväxten större i de stora (dvs. folkrika) länderna än i de små länderna. Detta kan vara ett tecken på att små ekonomier med små inhemska marknader i regel växer långsammare än andra ekonomier, såvida de inte är angelägna om att kompensera sig för den ineffektivitet som småskaligheten innebär genom att öka sin utrikeshandel. Observera också att för alla tre råvarugrupperna är den ekonomiska tillväxten mindre än världsgenomsnittet.

Och observera slutligen hur många de små, naturresursrika länderna är: 55 av de totalt 85 som har tagits med i förteckningen. Av dessa små, naturresursrika länder är det de afrikanska länderna söder om Sahara som har klarat sig sämst, delvis därför att de flesta av dessa länder har misslyckats med att diversifiera sina ekonomier och har därmed inte kunnat minska sitt besvärande beroende av ett snävt och stagnerande urval av exportråvaror och bereda plats för annan industri med bättre tillväxtpotentialer. Många afrikanska länder exporterar jordbruksprodukter ("annat" i tabell 2), men erfarenheten tycks visa att till och med det effektivaste jordbruk i de naturresursrika länderna har betydligt mindre tillväxtpotential än tillverkningsindustrin i naturresursfattiga länder (Auty, 1998). Situationen förvärras av att länderna för en dålig ekonomisk politik, till exempel i form av exportråd och marknadsstyrelser, ett system som ursprungligen tillämpades i större delen av den afrikanska kontinenten av de koloniala överherrarna och därefter av de inhemska myndigheterna för att beskatta bönderna på ett särskilt ofördelaktigt sätt, exempelvis genom att köpa deras produkter till fasta priser långt under världsmarknadspriset och på så sätt underminera jordbruket och hela ekonomin (Schuknecht, 1999). Bättre resultat hade kunnat uppnås genom måttlig beskattning i stället för en omfattande snedvridning av den inhemska prisbildningen.

De naturresursrika länderna i Sydamerika har relativt sett klarat sig bättre än de flesta länder i Afrika, delvis därför att deras allmänna utbildning är överlägsen utbildningen i större delen av Afrika, och prisbildningen i Sydamerika har i allmänhet bättre motsvarat världsmarknadspriserna, även om länderna i Sydamerika också har infört handelshinder som skadar utrikeshandeln. I Östasien har länder med få råvaror (Hongkong, Singapore, Sydkorea och Taiwan) till och med klarat sig bättre än de naturresursrika länderna (Malaysia och Thailand).

⁹ Exempelvis har Gylfason (1999) i en sammanställning av 105 länder från 1985 till 1994 visat att den ekonomiska tillväxten och den totala exporten står i omvänd relation till råvaruexporten.

Tabell 3. Fyra naturresursrika länder: Investeringar och ekonomisk tillväxt 1970–1997

Land	Investeringar (% av BNP 1965–1998)	BNP-tillväxt per capita (% 1965–1998)
Botswana	28	7.6
Indonesien	26	5.0
Malaysia	30	4.5
Thailand	30	5.1

Källa: Världsbanken (2000).

I hela gruppen finns det bara fyra naturresursrika länder som under perioden 1965–1998 har lyckats uppnå (a) långsiktiga investeringar på i genomsnitt mer än 25% av BNP motsvarande dem i framgångsrika industriländer utan råvaror¹⁰; och (b) en ekonomisk tillväxt per capita på över 4% per år i genomsnitt (tabell 3). Dessa länder är Botswana, Indonesien, Malaysia och Thailand.¹¹ De tre asiatiska länderna har lyckats så bra¹² genom att diversifiera sina ekonomier och bli industrialiserade. Botswana lyckades utan att göra detta.

Även om de tre asiatiska länderna, särskilt Indonesien, nyligen har upplevt stora svårigheter i kölvattnet av den ekonomiska krisen i Fjärran Östern 1997–1998, så tycks dessa svårigheter ha varit tillfälliga (och i varje fall inte ha något samband med industrialiseringen och de ekonomiska reformer som ligger till grund för den) och verkar inte ha raserat mekanismerna bakom den kraftiga ekonomiska tillväxten i dessa länder sedan 1965. Botswana har sedan 1965 haft världsrekordet i ekonomisk tillväxt per capita och var under 1990-talet ett av de länder i världen där statens utgifter för utbildning var störst i förhållande till BNP. Dessutom har Botswana rykte om sig att både föra en klok ekonomisk politik och ha en hederlig statlig administration. Dess administration är mindre korrumpierad än i något annat land i Afrika enligt de jämförelsetal för korruption som har behandlats tidigare. Den ekonomiska tillväxten per capita har emellertid minskat markant sedan 1990. Den förväntade genomsnittliga livslängden i landet har på grund av aids minskat från 60 till 50 år under loppet av bara några år och är nu på väg mot 40 år.

Siffrorna ovan är givetvis inte tillräckligt bevis för att råvaruproduktion har negativ effekt på den ekonomiska tillväxten, för tillväxten beror också på en mängd andra faktorer, och även

¹⁰ Som jämförelse uppgick investeringarna i världens höginkomstländer till i genomsnitt 21% av BNP och till 22% i hela världen.

¹¹ Norge finns inte med i urvalsgruppen, därför att även om investeringarna uppgick till i genomsnitt 27% av BNP under perioden 1965–1998, så var BNP-tillväxt per capita i Norge ”bara” 3% om året under denna period. Island har inte heller någon plats i gruppen med sina investeringar på i genomsnitt 24% av BNP och en tillväxt per capita på mindre än 3% per år under perioden 1965–1998.

¹² Ett bredare mått på ekonomisk framgång – som även innefattar t.ex. frånvaro av korruption – skulle ställa Indonesien i en mindre fördelaktig dager. Dessutom har Indonesien klarat sig igenom kraschen 1997–1998 mycket sämre än både Malaysia och Thailand.

dessa måste tas med i beräkningen. År 1965, i början av jämförelseperioden, hade till exempel de flesta av de naturresursrika länderna högre inkomst per capita än de andra länderna, så det är kanske bara naturligt att deras efterföljande tillväxt har varit långsammare. Dessutom är det tänkbart att råvaruexporten påverkar andra ekonomiska variabler (till exempel den totala exporten, inflationen eller inkomstfördelningen) och att det är dessa effekter som indirekt minskar den ekonomiska tillväxten och inte råvaruproduktionen i sig. En omfattande export inbjuder till exempel till en betydande import – inte bara av varor, tjänster och kapital utan också av idéer, teknik och kunskap – vilket i regel främjar den ekonomiska tillväxten antingen direkt eller indirekt. Öppna ekonomier växer alltså i allmänhet snabbare än slutna, *ceteris paribus* (Easterly, 2000).

För att reda ut detta krävs en regressionsanalys med många variabler, som försöker koppla ihop långsiktig ekonomisk tillväxt i en grupp länder med olika simultana variabler. En regressionsanalys med tvärsnittsdata och tidserier tycks bekräfta att råvaruproduktion minskar den ekonomiska tillväxten påtagligt i samtliga länder och över tiden, även om utgångsparametrarna för inkomst per capita, inflation etc. hålls konstanta.¹³ Ett vanligt resultat av en sådan undersökning är detta: Om råvaruexportens andel av ett lands totala export ökar med 25 procentenheter (t.ex. från 25% till 50%), minskar den långsiktiga ekonomiska tillväxten per capita vanligen med 0,5% till 1% per år, och den totala exportandelen (dvs. varu- och tjänsteexportens andel av BNP) minskar samtidigt med 6 procentenheter (Sachs och Warner, 1995, 1999; Gylfason, 1999; Gylfason och Herbertsson, 2001; Gylfason, Herbertsson och Zoega, 1999).

Dessa effekter är påtagliga och väcker några knepiga frågor: Hur kommer det sig att rikliga naturtillgångar är till så ringa ekonomisk fördel? Är det enbart en tillfällighet? Eller finns det möjligen några systemkrafter eller endogena krafter som verkar och som ger detta resultat? Håller människans kamp mot naturkrafterna på att ta en ny vändning?

Återstoden av det här avsnittet kommer att ägnas åt en redogörelse av de fyra viktigaste möjliga förklaringarna till varför råvarubaserad produktion kan vara till hinder för långsiktig ekonomisk tillväxt. Förklaringarna behandlas under följande rubriker: (a) Holländska sjukan, (b) Utbildning, (c) Privilegiejakt och (d) Ekonomisk politik. Dessa delvis strukturella och delvis politiska förklaringar kan härledas antingen ur teorin om endogen tillväxt på lång sikt eller ur den nyklassiska teorin om tillväxt på medellång sikt. Vilken tolkning som får

¹³ I det här sammanhanget finns det ingen anledning att i särdeles hög grad beakta risken för att orsakerna ska förväxlas med konsekvenserna, eftersom rikliga naturtillgångar är en exogen variabel och som sådan inte

övertaget har ingen större betydelse för våra syften. Den empiriska forskning om tillväxt som Världsbanken bedrev på 1970- och 1980-talen (t.ex. Chenery och Syrquin, 1975; Chenery, Robinson och Syrquin, 1986) tog inte specifikt upp frågan. Det var först efter 1990 som försök började göras att upptäcka och analysera det långsiktiga sambandet mellan råvarubaserad produktion och ekonomisk tillväxt (Ranis, 1991; Matsuyama, 1992). Valet av tidpunkt är ingen tillfällighet. Det hänger samman med att den endogena tillväxtrevolutionen började bära frukt rent empiriskt först efter 1990. Det var faktiskt omöjligt att föra någon tillfredsställande teoretisk och statistisk diskussion om den råvarubaserade produktionens bidrag till ekonomisk tillväxt, förrän själva tillväxtteorin hade genomgått den nödvändiga förvandlingen. Ekonomihistoriker hade visserligen undersökt sambandet mellan råvaruproduktion och ekonomisk utveckling på många områden i världen och under långa perioder, men deras förklaringar och metoder accepterades inte av de traditionella tillväxtteoretikerna förrän efter den endogena tillväxtrevolutionen i mitten av 1980-talet. Fakta räcker inte; vi behöver också modeller som passar ihop med fakta.

A. Holländska sjukan

Sedan naturgas hade upptäckts i Nederländerna i slutet av 1950-talet och början av 1960-talet och gasexporten påtagligt ökat till följd av det, steg den reala växelkursen för gulden flera gånger i rad, vilket förvärrade situationen för andra exportbranscher. Detta fenomen har sedan dess kallats "holländska sjukan", trots att det varken är holländskt eller någon sjukdom i ordets rätta bemärkelse (Corden, 1984; Neary och Wijnbergen, 1986; Gelb, 1988). Inte heller krävs någon egentlig uppskrivning av valutan, för fenomenet kan till exempel uppstå, om råvarusektorn ger goda vinster och höjer arbetarnas löner, så att andra sektorer inte längre kan konkurrera lika lätt om arbetskraften (eller om kapitalet, för den delen). Alltså kan holländska sjukan dyka upp även i länder som saknar egen valuta som Färöarna och Grönland, som båda använder den danska kronan (Paldam, 1994, 1997).

Ökad export resulterar i allmänhet i en ökning av den reala växelkursen.¹⁴ Regelbundet återkommande uppgångar och nedgångar för exporten tenderar dessutom att öka växelkursens volatilitet (Gylfason, Herbertsson och Zoega, 1999; Herbertsson, Skuladottir och Zoega, 1999), vilket i längden är till skada för utrikeshandeln och de utländska investeringarna. Det

betingad av ekonomisk tillväxt. Detta utesluter emellertid inte att *exploateringen* av naturtillgångarna inte i viss mån kan vara en endogen variabel, dvs. i den mån som lägre tillväxt kan resultera i större exploatering.

¹⁴ Detta beror helt enkelt på att en ökad tillgång på utländsk valuta på grund av ökad export (eller på grund av något annat, för den delen) tenderar att driva ner den utländska valutans relativa pris, vilket innebär att den inhemska valutan ökar i värde reellt sett.

är naturligt att råvaruexporten då och då stiger mer än andra exportbranscher, när nya tillgångar upptäcks och bearbetas, så att den reala växelkursen stiger, såvida inte den inhemska efterfrågan skyddas mot effekterna av exportökningen.¹⁵ Ett överflöd av naturtillgångar kan alltså resultera i att den reala växelkursen blir ”för hög”. Detta är emellertid inte alltid så lätt att bevisa på grund av det motsägande tankeexperiment som krävs. Av detta skäl måste empiriskt stöd sökas genom indirekta mätningar.

Anta nu att den inhemska efterfrågan av någon anledning inte skyddas mot effekterna av ett uppsving för naturtillgångarna. Detta tycks snarare vara regel än undantag i länder med rikliga naturtillgångar: åtminstone leds en stor del av förtjänsten från råvarusektorn in i den inhemska ekonomin genom ökad konsumtion, ökade investeringar eller en ökning av statens utgifter.¹⁶ Hur reagerar då landets ekonomi i sin helhet på råvaruproduktionens blomstring och den därav följande ökningen av den reala växelkursen, som försvagar de andra sektorerna? Tänk er för ett ögonblick att de andra exportbranscherna upplevde motsvarande nedgång, så att den totala exporten förblev oförändrad.¹⁷ Skulle den ekonomiska tillväxten också vara oförändrad – allt annat lika? Inte nödvändigtvis, eftersom tillväxt inte enbart beror på exportvolymen (bland många andra faktorer) utan också på exportens sammansättning. Olika typer av export kan påverka den ekonomiska tillväxten på olika sätt – vissa stimulerar tillväxten, medan andra motverkar den. Råvaruexport tycks stimulera ekonomin mindre än export av fabriksvaror och tjänster. Genom att holländska sjukan vinklar exportens sammansättning bort från sådan tillverkning som tenderar att i särskilt hög grad främja tekniska framsteg och innovationer (Kaldor, 1966) verkar den hämmande på den ekonomiska tillväxten. Den främsta orsaken till detta hänger troligen samman med utbildningsskillnaden

¹⁵ Råvaruexporten råkar också ut för negativa chocker, som emellanåt ger anledning att devalvera valutan: Islands ekonomiska historia, bara för att nämna ett belysande exempel, innehåller gott om exempel på detta fenomen.

¹⁶ Alternativet skulle vara att gömma undan alla intäkter som skapats av uppsvinget för naturtillgångarna genom att ackumulera utländska tillgångar utomlands och bara gradvis och under lång tid släppa in avkastningen på tillgångarna, med eller utan någon del af kapitalet, i det inhemska inkomstflödet för att minimera de makroekonomiska och strukturella konsekvenserna av uppsvinget. Detta är logiken bakom Norges statliga oljefond.

¹⁷ I Norge, vars oljeexport ligger på andra plats efter Saudiarabiens, har den totala exporten stagnerat och ligger på samma nivå i förhållande till BNP som innan oljeproduktionen startade. Island är med all sin fisk ett annat belysande exempel, där exporten har legat kring en tredjedel av BNP sedan 1945 (eller, förresten, sedan 1870). Av samtliga industriländer är det bara Island och Norge som har upplevt en sådan exportstagnation under de senaste decennierna. Både Australien och Nya Zeeland kännetecknades länge av stagnerande export efter andra världskrigets slut. Dessa naturresursrika länder är fortfarande relativt stängda för utrikeshandel för så små (i fråga om folkmängd) länder. År 1998 var exportens andel av BNP 21 % i Australien (folkmängd 18 miljoner) och 29 % i Nya Zeeland (4 miljoner).

mellan olika branscher, vilket leder till att ”learning by doing” sker med olika hastighet och att även tillväxthastigheten härigenom blir olika. Detta ska vi strax återkomma till.¹⁸

Men detta är inte hela historien. Erfarenheten tyder på att en ökning av råvaruexporten, till exempel efter upptäckten av ett nytt oljefält, resulterar i en minskning av den totala exporten. Detta innebär att annan export (fabrikationsvaror, tjänster etc.) minskar i högre utsträckning än vad som motsvarar initialökningen av råvaruexporten. Detta samband gäller vare sig råvarusektorns storlek mäts som (a) råvaruexportens andel av den totala handelsvaruexporten, (b) genomsnittlig andel av arbetskraften som är sysselsatt inom råvaruproduktion eller (c) naturkapitalets andel av nationaltillgångarna, som i tabell 1, kolumn 4.¹⁹

I det följande (figur 2–10) kommer råvarusektorns genomsnittliga andel av arbetskraften från 1965 till 1990 att användas som ställföreträdare för rikliga naturtillgångar. Råvarusektorn innefattar jordbruk, jakt, skogsbruk och fiske men inte gruvdrift och andra utvinningsbranscher.²⁰ Alternativt skulle man kunna använda råvaruexportens genomsnittliga andel av den totala exporten eller naturkapitalets andel av nationaltillgångarna för att uttrycka samma sak (Gylfason, 2000a, 2001b). De tre olika sätten att mäta rikliga naturtillgångar ger praktiskt taget samma resultat och kan tolkas på samma sätt.²¹ På samma sätt har i ekonomiska studier av naturtillgångarnas påverkan på den ekonomiska tillväxten i olika länder över tiden flera olika sätt att mäta rikliga naturtillgångar gett i stort sett samma resultat.²²

Figur 2 visar hur exporten av varor och tjänster som genomsnittlig andel av BNP från 1965 till 1998 förhåller sig till råvarusektorns andel av arbetskraften. Figuren omfattar 162

¹⁸ Detta är emellertid troligen inte den enda orsaken, åtminstone inte vad beträffar jordbruket. Eftersom tekniken går framåt snabbare än efterfrågan på föda, har världsmarknadspriserna på de flesta jordbruksprodukter sjunkit över tiden, om man ser till realpriserna. Detta är en av förklaringarna till jordbrukets begränsade tillväxtpotential världen över.

¹⁹ Se referenserna i fotnot 8.

²⁰ Liknande resultat fås, om initialandelen i stället för den genomsnittliga andelen av arbetskraften inom råvarusektorn används.

²¹ Korrelationen mellan råvarusektorns andel av arbetskraften och naturkapitalets andel av nationaltillgångarna är i den pågående undersökningen 0,59 och korrelationen mellan råvarusektorns andel av arbetskraften och råvaruexportens andel av den totala exporten 0,51.

²² I den studie som blev startskottet för den nya ekonometriska litteraturen om naturtillgångar och ekonomisk tillväxt använder Sachs och Warner (1995b) råvaruexportens andel av BNP och det gör också Gylfason och Herbertsson (2001). Gylfason (1999a) använder råvaruexportens andel av handelsvaruexporten. Gylfason, Herbertsson och Zoega (1999) använder båda råvaruexportens andel av den totala exporten av varor och tjänster och råvaruexportens andel av arbetskraften. Även om dessa studier använder olika sätt att mäta rikliga naturtillgångar, så drar samtliga slutsatsen att ökade naturtillgångar minskar den ekonomiska tillväxten i länderna (och i fallet Gylfason och Herbertsson (2001) även över tiden, grundat på heltäckande data i stället för på tvärsnittsdata).

länder.²³ Varje punkt i figuren representerar ett enskilt land. Regressionslinjen, som löper genom punktdiagrammet, visar att korrelationen är negativ och statistiskt signifikant.²⁴ När råvarusektorns andel av arbetskraften ökar med tre procentenheter från ett land till ett annat, sjunker exportens andel av BNP med en procentenhet. Liknande resultat gäller när öppenheten mäts som summan av exporten och importen i stället för endast exporten i förhållande till BNP och också när exportens eller handelns andel är justerad för landets storlek (dvs. folkmängd), så att det faktum avspeglas att stora länder är mindre beroende av export än små länder (påvisas ej). Dessutom förblir resultatet i huvudsak desamma, om exportandelen rensas för den del som beror på initialinkomst per capita – uppnådd genom en regression av exportens andel av BNP 1965–1998 på initial-BNP per capita (dvs. 1965) samt råvarusektorns andel av arbetskraften – för att säkerställa att den omvända relationen mellan exportandel och råvarusektorns andel av arbetskraften i figur 2 inte bara är tecken på en omvänd korrelation mellan exportandelen och initial-BNP.²⁵ Detta är alltså holländska sjukan i ett nötskal. Och i den mån som export är bra för tillväxten, inte bara export i sig utan också därför att export underlättar import av varor och tjänster, arbetskraft och kapital, idéer och kompetens, kan holländska sjukan vara ett hinder för snabb ekonomisk tillväxt.

Det måste understrykas att inga slutsatser dras om vad som är orsak och vad som är verkan. Figur 2 syftar bara till att presentera information på ett sådant sätt, att beskrivningen ska stämma överens med de resultat som framkommit i mångvariabla regressionsanalyser och som kan hjälpa till att förklara tänkbara faktorer som är avgörande för exporten (Gylfason, 1999) och där försök gjorts att skilja orsak från verkan. Samma ”brasklapp” gäller samtliga figurer i det följande. Ändå har studien av bivariabla tvärsnittssamband många brister. För det första bortser sådana studier från mångfalden i erfarenheterna från enskilda länder. För det andra redovisar de inte den ekonomiska utvecklingen över tiden som heltäckande studier är konstruerade för att göra.

Figur 3 visar korrelationen mellan de inhemska investeringarnas genomsnittliga andel av BNP från 1965 till 1998 och råvarusektorns andel av arbetskraften i 160 länder.²⁶

²³ Antalet länder som tagits med är i samtliga figurer det antal länder som ingår i Världsbanken (2000), om inget annat anges.

²⁴ Korrelationen är per definition lika med kvadratroten av R^2 , vilket kan utläsas av figuren, i det här fallet 0,42. Dess statistiska signifikans bestäms genom ett test av signifikansen av regressionslinjens lutning i figuren. Spearmans rangordningskorrelation, som är mindre känslig för avvikande observationer, är också 0,42.

²⁵ Korrelationen mellan råvarusektorns andel av arbetskraften och logaritmen för initial-BNP per capita (dvs. 1965), definierad som köpkraftsparitetsjusterad BNP per capita 1998 delad med tillämplig tillväxtfaktor, är -0,83 i de 105 länder för vilka det finns uppgifter om båda variablerna.

²⁶ Ekvatorialguinea har tagits bort från urvalet på grund av problem med (de extremt höga!) investeringssiffrorna. Uteslutningen påverkar inte nämnbart regressionslinjens lutning.

Korrelationen är signifikant negativ. När investeringarnas andel rensats för den del som beror på initial-BNP per capita, stiger R^2 från 0,10 till 0,48, och regressionslinjens lutning (påvisas ej) ökar i absolut värde från $-0,07$ till $-0,19$. När råvarusektorns andel av arbetskraften ökar med fem procentenheter från ett land till ett annat vid en given initialinkomst, sjunker investeringarnas andel med nästan en procentenhet. Gylfason och Zoega (2001) har i detalj dokumenterat detta samband genom att visa hur kopplingen till inhemska investeringar kan förklara ungefär en fjärdedel av naturrikedomarnas totala påverkan på den ekonomiska tillväxten i ett tvärsnitt av 85 länder under perioden 1965–1998. Även om det inte finns några siffror tillgängliga för hur investeringarna ser ut nedbrutna på sektorer, verkar en rimlig gissning vara att en ökning av råvaruproduktionen åtföljs av minskade investeringar i andra sektorer än just råvarusektorn, vilket orsakar en minskning av de totala investeringarna. Denna omvända korrelation mellan investeringar och råvaruproduktion kan således också tyda på att råvaruproduktionen kan försvaga andra sektorer, särskilt om den är livskraftig.

B. Utbildning

Råvaruproduktion ställer i allmänhet lägre krav på utbildning hos arbetskraften än annan produktion – tillverkning, handel och tjänster. Detta gäller särskilt jordbruk i utvecklingsländerna. Till följd av detta har arbetare som frigjorts från råvaruproduktion, t.ex. jordbruk, fiske, skogsbruk eller gruvidrift, i allmänhet lägre allmän utbildning i form av exempelvis språkkunskaper att erbjuda en ny arbetsgivare i den moderna sektorn, eftersom andelen utbildade arbetare generellt är högre inom råvaruproduktionen än inom andra sektorer. Detta är emellertid inte fallet inom alla områden, eftersom den avancerade tekniken i råvaruproduktionen ställer krav på olika typer av välutbildade arbetare, vilket till exempel den senaste tidens högteknologiska oljeborrningar och datoriseringen av fiskebåtar vittnar om. Även jordbruket i industriländerna har under de senaste årtiondena blivit mer mekaniserat, för att ta ett annat exempel. Men i den mån som arbetskraftens utbildning är lägre än genomsnittet inom råvaruproduktionen än inom andra sektorer, skulle detta ändå delvis kunna förklara varför en omfattande råvaruproduktion tenderar att förknippas med mindre ”learning by doing”, färre gynnsamma följd effekter och därför långsammare tekniska framsteg och ekonomisk tillväxt. Mauro (1998) antyder ytterligare kopplingar, genom vilka korrumperade politiker försöker locka staten att lägga pengar på annat än utbildning.

Figur 4 visar korrelationen mellan inskrivning i gymnasiet i medeltal från 1980 till 1998 och råvarusektorns andel av arbetskraften i 166 länder. Figuren visar att en ökning av råvarusektorns andel av arbetskraften med 1 procentenhet från ett land till ett annat

sammanfaller med en minskning av inskrivningen i gymnasiet med nästan 1% av varje årskull. Korrelationen är $-0,85$. Om utbildningsvariabeln rensas för den del som beror på initialinkomst per capita, förblir resultatet i huvudsak detsamma. Ändå kan inga slutsatser dras om vad som är orsak och vad som är verkan. Möjligheten att begränsad utbildning kan spela en roll för att en betydande andel av arbetskraften söker sig till råvaruproduktion, där utbildningskraven i allmänhet är lägre, kan inte uteslutas. Motsatsen tycks emellertid troligare: dvs. att råvaruproduktionens omfattning i hög grad bestäms av naturtillgångarna och att detta är den exogena variabeln. I så fall bestäms inskrivningen i gymnasiet i viss mån av utbildningskraven inom råvaruproduktionen i stället för tvärtom. Liknande resultat (påvisas ej) gäller för inskrivning i grundskolan och högskolan liksom i fråga om hur mycket tid och pengar man lägger ner på skolutbildning (Gylfason, 2001a, 2001b).

Som tidigare nämnts, tycks en begränsad export och import minska den ekonomiska tillväxten därför att utan omfattande internationell handel lyckas länder i regel inte lära tillräckligt av varandra om nya, förbättrade arbetsmetoder, effektivare produktionsmetoder, marknadsföring, tekniska innovationer och så vidare. Slutna länder, som Albanien var förr och Myanmar (Burma), Nordkorea och Kuba fortfarande är, är skrämmande exempel på detta. Sak samma gäller utbildning. Utbildning som är av låg kvantitet och kvalitet förringar inte bara betydelsen av praktiskt kunnande hos arbetskraften utan har också indirekt negativ effekt genom att de inhemska företagens möjligheter att göra inbrytningar på utländska marknader försämras. De studerande lär sig inte bara mindre i skolan, utan även arbetskraften lär sig mindre än den skulle göra om det fanns utrikeshandel ("learning by exporting"). Detta är två sidor av samma sak, för handel *är* utbildning.

C. Privilegiejakt

Råvaruproduktion ger i regel övervinster. Vinsten på naturtillgångar skiljer sig från vanlig vinst (dvs. intäkterna är större än kostnaderna) på så sätt att de flesta naturtillgångar utom luft och vatten är begränsade, vilket gör det nödvändigt att reglera utnyttjandet av dem genom att begränsa tillgången till dem.²⁷ De som av ägaren till en naturresurs – en statlig myndighet, ett företag eller en enskild person – garanteras tillgång till den och större rättigheter än andra att utnyttja den, får sålunda en fördel som är större än den vinst de hade kunnat förvänta sig, om tillgången varit obegränsad: denna fördel är övervinsten på resursen. I de flesta andra

²⁷ Inte ens luft och vatten är obegränsade på vissa håll i världen. Ren luft är till exempel en knapp resurs i Mexiko City på grund av luftföroreningar, och på samma sätt är tillgången på vatten av naturliga skäl knapp vid Medelhavets östra gräns, bara för att nämna två exempel.

affärsaktiviteter skulle hög vinst leda till ett ökat antal aktörer inom sektorn, tills vinsten hade minskat till normal konkurrensmarginal. Detta händer i regel inte när det handlar om utnyttjande av naturresurser, eller det borde åtminstone inte hända, eftersom begränsningen av tillgången till naturresursen förhindrar att antalet aktörer inom sektorn ökar, vilket bara skulle leda till ökade kostnader, om utnyttjandet – till exempel tillstånd att leta efter olja eller fångstkvoter inom fiskerinäringen – är bestämt i förväg. En begränsning av tillgången till naturresursen ger alltså ett värde, dvs. en övervinst, som är större än den normala vinsten. Övervinster kan också erhållas genom andra medel oberoende av resurshanteringen. En övervinst uppstår så snart produktionsresurserna är fastställda för längre eller kortare tid, vare sig detta beror på naturen, vilket oftast är fallet när det gäller mark, eller på någon statlig myndighet, vilket är fallet när det gäller fördelning av en knapp resurs – till exempel fiskerättigheter.

Övervinsten på naturresurser varierar efter industrisektor. Den är i regel hög på oljeproduktion, ofta runt 80% av intäkterna, något lägre på gruvdrift och ännu lägre på exempelvis fiske, där den kan uppgå till ungefär en tredjedel av intäkterna. Detta beror på att det i allmänhet är dyrare att fånga fisk i havet än att gräva fram malm ur jorden, vilket i sin tur är dyrare än att pumpa upp olja ur marken eller havsbotten.

När ägaren till en naturresurs begränsar tillgången till den, kommer naturligtvis intressenterna inom den berörda sektorn, eller de som skulle vilja vara med, att göra sitt bästa för att komma över vinsten. Privilegiejakten kan ta sig olika uttryck, men det går alltid ut på att leda bort satsningarna från produktion och andra nyttigheter (Krueger, 1974; Bhagwati, 1982; Gelb, Hillman och Ursprung, 1996). Privilegiejakt kan till exempel uppstå, när tillverkarna inom berörd industrisektor känner att de måste konkurrera om att stå i gunst hos dem som fördelar tillgången till resursen, och vice versa. Detta inträffar överallt där knappa resurser inte fördelas till fullt pris (t.ex. krediter och utländsk valuta). En av fördelarna med marknadsekonomi gentemot planekonomi med alla sina begränsningar och ransoneringar är att marknaden ersätter de statliga myndigheterna, där detta är möjligt, och befriar länderna från slöseri och korrupcion, som oftast följer på en omfattande privilegiejakt, precis som natt följer på dag. Av detta skäl är försäljning av knappa resurser till rimliga priser, exempelvis genom offentlig auktion på en fri marknad, vanligen det tydligaste och effektivaste sättet att undvika privilegiejakt och dess konsekvenser. Detta är ett av de mest talande argumenten för fiskeavgifter i stället för den fria fördelning av fiskerättigheter i de norska och isländska fiskebankarna som fortfarande tillämpas, och det kan jämföras med argumentet för att marknaden ska bestämma räntesatser och växelkurser i stället för att lånekapital och utländsk

valuta ska ransoneras till priser som ligger under marknadspriset och kontrolleras av statstjänstemän och politiker, något som fortfarande praktiseras i vissa utvecklingsländer.

Där staten eller någon statlig myndighet äger en resurs leder privilegiejakten vanligen till att producenterna utvecklar nära relationer till myndigheterna på bekostnad av konsumenterna. Och när producenterna gynnas på konsumenternas bekostnad uppstår risken att de statliga myndigheterna stöder den inhemska produktionen av varor och tjänster, vilka det skulle vara mer ekonomiskt att köpa utomlands till lägre priser (imports substitution). Privilegiejakten tenderar alltså att minska importen – exempelvis genom importbegränsningar för att tillfredsställa de inhemska producenterna. Figur 5 illustrerar denna utveckling. Den visar sambandet mellan genomsnittliga tullavgifter på importvaror och råvarusektorns andel av arbetskraften i 134 länder under perioden 1970–1998. Importavgifterna ökade med i genomsnitt en procentandel för varje ökning med 5–6 procentenheter av råvarusektorns andel av arbetskraften från ett land till ett annat. Sambandet är signifikant. Korrelationen är 0,61. Om den beroende variabeln rensas för den del som beror på initialinkomst per capita, blir resultatet ändå i huvudsak detsamma. Importbegränsningar minskar emellertid inte bara importen, vilket var avsikten, utan de kan också minska exporten, eftersom ökade incitament att producera för den inhemska marknaden vid importbegränsning kan göra det mindre lockande att exportera. Både importbegränsningar och trög export förhindrar att det ekonomiska systemet öppnas och hämmar alltså den ekonomiska tillväxten.

En annan tänkbar förklaring till att länder med rikliga naturtillgångar i allmänhet är mer slutna än andra länder är följande: av rädsla för holländska sjukan försöker myndigheterna ibland skydda svaga inhemska branscher i stället för att öppna det ekonomiska systemet helt. På liknande sätt hävdar Tornell och Lane (1998a, 1998b) att icke förutsebara terms-of-trade uppsving och uppsving för naturtillgångar kan utlösa ett politiskt agerande bland mäktiga intressegrupper, vilket resulterar i underskott i bytesbalansen, oproportionerlig skatteomfördelning och minskad tillväxt.

Dessutom tycks omfattande råvaruproduktion också minska inflödet av utländskt kapital. Figur 6 visar ett omvänt samband mellan råvarusektorns andel av arbetskraften och utländska direkta bruttoinvesteringar i förhållande till BNP i 138 länder från 1975 till 1998. När råvarusektorns andel av arbetskraften ökar med 35 procentenheter (t.ex. från 15% till 50%) från ett land till ett annat, sjunker de utländska investeringarnas andel av BNP med nästan en procentenhet. Sambandet är signifikant, och korrelationen är $-0,43$. Återigen förblir resultatet i huvudsak detsamma, om den beroende variabeln rensas för den del som beror på initial-BNP per capita. Råvaruproduktion tycks alltså inte bara minska exporten av varor och tjänster (se

figur 2) utan även begränsa exporten av aktier, delvis beroende på rädsla för utländskt kapital och motsvarande inbrytningar i den inhemska råvaruproduktionen.²⁸ Sett ur en annan synvinkel, så tycks rikliga naturtillgångar minska såväl de utländska som de inhemska investeringarna (se figur 3). Föga uppmärksamhet har ända tills nu riktats mot denna aspekt av holländska sjukan och privilegiejakten, men en närmare granskning är berättigad. Vidare finns risken att vinsten på naturtillgångar, som flyter in och kommer dem till del som stöder regeringen, som skapar övertinsten och fördelar den gratis, kan göra att båda parter blir mindre intresserade av att bygga upp det nödvändiga humankapitalet – till exempel genom att staten och kommunerna ökar sina utgifter för utbildning eller genom organisatoriska förändringar för att förbättra och förstärka skolsystemet. Varför skulle mottagarna av resurserna vara intresserade av skolan och utbildningen som medel för framsteg, om de har lyckats tjäna pengar åt sig själva och sina barn utan att skaffa sig utbildning? Privilegiejakten är således en del av förklaringen till att råvaruproduktion tycks minska exporten (se återigen figur 2) och även inskrivningen i gymnasiet (figur 4).

Att förfoga över begränsade resurser utan kostnad eller för ett pris som ligger under marknadsvärdet och den privilegiejakt som detta leder till medför nästan alltid slöseri och korruption. Låt oss ta slöseriet först. En övertinst som förvärvats utan kapitalinsats tycks uppmuntra de som får den att använda den mindre omdömesgillt än de skulle ha gjort med andra inkomster. Det verkar som om människor inte riktigt har respekt för pengar de har skaffat sig utan att egentligen ha behövt arbeta för dem. Detta fenomen är välkänt inom andra områden, t.ex. lånemarknaden: här använder människor lån som är subventionerade (t.ex. genom inflation) mindre förnuftigt än pengar de måste betala tillbaka till normala – och, om så behövs, inflationsjusterade – räntesatser. Detta tyder inte nödvändigtvis på att låntagare i allmänhet använder andras pengar mindre förnuftigt än sina egna, men respekten för pengar tycks minska, om det är oklart vem som äger pengarna. Argumenten mot kostnadsfria övertinster på grund av att de minskar effektiviteten påminner mycket om argumenten mot inflation på grund av att den ökar ineffektiviteten: för att uppnå maximal effektivitet i verksamheter och investeringar krävs att företag och enskilda personer inte får någonting utan att betala för det, vare sig subventionerat lånekapital eller kostnadsfria vinster. Liknande argument kan anföras mot villkorlös bistånd till fattiga länder.

Figur 7 kastar lite ljus över detta problem. Figuren visar att länder rika på naturtillgångar tenderar att ackumulera utlandsskulder i högre grad än andra länder. Om råvarusektorns andel

²⁸ För att påvisa bara ett exempel, så får, enligt den isländska lagen, utländska medborgare inte köpa aktier i isländska fiskeriföretag.

av arbetskraften ökar med tre procentenheter från ett land till ett annat, ökar räntan samt amorteringar på utlandsskulden med nästan 10% av exporten. Antalet länder är 108.²⁹ Sambandet är signifikant, och korrelationen är 0,45. Än en gång gäller att resultatet blir oförändrat, om den beroende variabeln rensas för den del som beror på initialinkomsten. Det finns också ett direkt, statistiskt signifikant samband mellan råvarusektorns andel av arbetskraften och nuvärdet av utlandsskulden år 1998 (påvisas ej). Även om siffror som visar denna skuld nedbruten på sektorer inte är tillgängliga, verkar det rimligt att anta att den ackumulerade utlandsskulden är minst lika stor inom råvaruproduktionen som inom andra sektorer, eftersom råvaruproduktion, med undantag för jordbruk i utvecklingsländer, i allmänhet är ganska kapitalintensiv. Hög utlandsskuld och den åtföljande räntan på skulden tenderar att minska den ekonomiska tillväxten, åtminstone när det gäller hårt skuldsatta företag (Gylfason, Herbertsson och Zoega, 1999), eftersom det lånade kapitalet i allmänhet inte används till tillräckligt lönsamma investeringar, vilket gör att detta blir ännu en indikation på råvaruproduktionens dämpande effekt på den ekonomiska tillväxten. Omfattande skuldsättning kan också vara tecken på en felaktig makroekonomisk politik, som hindrar tillväxten.

Låt oss nu ta korruptionen i betraktande. I den mån som råvaruproduktion innebär fördelning av gratis tillgång till begränsade resurser skulle man inte annat än förvänta sig att länder rika på naturtillgångar skulle vara mer mottagliga för korruption än andra länder. Vad finns det för belägg för det?

I figur 8, som omfattar 88 länder, har råvarusektorns andel av arbetskraften ritats in längs den horisontella axeln (som i figurerna 2–7) och jämförelsetalen för korruption för år 2000 längs den vertikala axeln.³⁰ Index sträcker sig från 0 i länder med störst korruption till 10, där det praktiskt taget inte finns någon korruption (exempelvis Finland och Danmark). Bilden visar ett tydligt och statistiskt signifikant samband: korruptionen, mätt med dessa jämförelsetal, ökar från ett land till ett annat i enlighet med ökningen av råvaruproduktionen. När råvarusektorns andel av arbetskraften går upp med 16 procentenheter, sjunker korruptionsindex (dvs. korruptionen ökar) med en enhet. Korrelationen är $-0,67$. Om korruptionsindex rensas för den del som beror på initial-BNP, förblir resultatet oförändrat. I avsnitt I såg vi att en minskning av korruptionsindex med två enheter (dvs. ökad korruption) från ett land till ett annat är förenad med en minskning av tillväxten per capita

²⁹ Guinea Bissau och Sudan har på grund av sin extremt höga utlandsskuld inte tagits med. Om dessa länder hade tagits med, skulle de emellertid inte ha förvrängt bilden i någon större omfattning.

³⁰ Rangordning av korruptionen för tidigare år, 1995–1999, ger liknande resultat.

med i genomsnitt en halv procentenhet per år. Figur 8 ger således en antydning om att en ökning av råvarusektorns andel av arbetskraften med 32 procentenheter från ett land till ett annat tenderar att minska tillväxten per capita med i genomsnitt en halv procentenhet per år bara genom att uppmuntra korruptionen, allt annat lika. Detta är ingen liten effekt – dvs. om det är en effekt i motsats till en ren korrelation. Detta är ännu en möjlig orsak till att råvaruproduktion tycks minska den ekonomiska tillväxten.

Ännu en tänkbar förklaring bör nämnas, innan vi lämnar privilegiejakten. Flera författare har på senare tid lagt fram empiriska resultat som tyder på att ojämnheter i fråga om inkomst och förmögenhet minskar den ekonomiska tillväxten (Alesina och Rodrik, 1994). Detta skulle till exempel kunna bero på den förbittring som stora ojämnheter för med sig och som leder till tvister om inkomstfördelningen, vilket ger upphov till att löner och priser skjuter i höjden och att produktionen påverkas negativt och arbetsmarknaden likaså – med åtföljande ineffektivitet, vilken i sin tur hindrar den ekonomiska tillväxten. Detta är till exempel ett välkänt fenomen i vissa delar av Sydamerika. Andra hävdar att råvaruproduktion tenderar att öka ojämnheten (Ranis, 1991). Om så är fallet, då har vi ytterligare ett spår när det gäller råvaruproduktionens dämpande effekt på tillväxten. Det kan exempelvis inträffa där allmänheten förknippar råvaruindustri med ojämn inkomstfördelning och sålunda protesterar mot råvaruproduktion, export och utrikeshandel i största allmänhet genom att ge sitt stöd åt de politiska röster som kräver att ekonomin ska avskämmas och tillväxten därmed strypas.

Vad avslöjar i själva verket det empiriska dataunderlaget? Figur 9, som omfattar 110 länder, visar att råvarusektorns andel av arbetskraften verkar vara förknippad med en ojämn inkomstfördelning: om råvarusektorns andel av arbetskraften ökar med sex eller sju procentenheter från ett land till ett annat, stiger Gini-koefficienten med en enhet. Sambandet är signifikant. Korrelationen är 0,41. Resultatet förblir oförändrat, om den beroende variabeln rensas för den del som beror på initial-BNP. En enhet på Gini-skalan motsvarar en tiondel av den ganska stora skillnaden mellan den jämna inkomstfördelningen i till exempel Norge, där Gini-koefficienten är 26, och inkomstfördelningen i Storbritannien, där den är 36 (Världsbanken, 2000). För ytterligare jämförelser kan nämnas att förhållandet mellan inkomst eller konsumtion i den översta kvintilen av inkomstfördelningen och inkomst eller konsumtion i den nedersta kvintilen (förhållandet 20/20) är 3½ i Norge och 6½ i Storbritannien (Världsbanken, 2000).

Kort sagt kan man alltså dra slutsatsen att råvaruproduktionen tycks kunna utöva ett betydande inflytande över inkomstfördelningen – och även över den ekonomiska tillväxten, som figur 10 visar. Denna figur visar hur den ekonomiska tillväxten per capita från 1965 till

1998, justerad för initial-BNP,³¹ står i omvänd relation till råvarusektorns andel av arbetskraften från 1965 till 1990 i 105 länder. Sambandet är signifikant. Korrelationen är $-0,85$. Justeringen för initial-BNP innebär en konvergensthastighet på cirka 2% per år (påvisas ej), ett vanligt resultat i empirisk forskning om tillväxt. En ökning med 11 eller 12 procentenheter av råvarusektorns andel av arbetskraften från ett land till ett annat är förenad med en minskning av tillväxten per capita med i genomsnitt en procentenhet per år vid en given initialinkomst. Regressionslinjens lutning överdriver emellertid den påverkan som råvarusektorns andel av arbetskraften har på tillväxten, ty flera andra möjliga faktorer som är avgörande för tillväxten (särskilt investeringar och utbildning) har i figuren inte tagits med i beräkningen.

Det finns ännu en sak att begrunda. En framgångsrik privilegiejakt kan utvecklas till ett beroende och sätta maktbalansen i samhället ur spel, om övervinsten på naturtillgångar eller andra vinster är signifikanta ur makroekonomisk synvinkel. De som ivrigt letar efter övervinster och i betydande omfattning lyckas komma över dem för eget bruk är inte enbart ute efter pengar utan också efter det inflytande som pengar för med sig. Det finns många exempel på hur de lyckas skaffa sig kontroll över den politiska arenan, åtminstone tillfälligt – tänk till exempel på det politiska inflytande som oljan ger i Mellanöstern och Nigeria. Detta problem förvärras ofta av en avsaknad av öppenhet och genomskådlighet i hanteringen av övervinsten på naturtillgångar i allmänhetens ägo, vilket ger makthavarna orimliga fördelar, vilket i sin tur undergräver det demokratiska styrelseskicket. Wantchekon (2000) har visat att demokrati och rättssäkerhet överallt och över tiden står i omvänd relation till naturresursberoende.

Detta väcker en del frågor. Demokrati och marknadsekonomi garanterar varje medborgare en röst på valdagen (åtminstone där indelningen i valdistrikt är tillfredsställande), men i snabbköpets kassaapparat varierar röstantalet med köpkraften. Konsumenterna kan alltså styra produktionen i enlighet med vad de väljer att köpa. De som utövar störst ekonomiskt inflytande kan emellertid försöka styra den politiska utvecklingen i riktning mot sina egna intressen genom att till exempel ge stöd åt politiska partier. Detta är helt i sin ordning, så länge regeringen ser till att spelreglerna stämmer överens med allmänintresset genom att exempelvis förbjuda mutor och ha tydliga och kända regler för medelsanskaffning till de politiska partierna för att förhindra att det ska vara möjligt att på konstlad väg köpa sig

³¹ Variabeln på den vertikala axeln i figur 10 är den del av den ekonomiska tillväxten som inte kan förklaras av att landet befinner sig i initialskedet av sin utveckling och som har uppnåtts genom en regression av tillväxten på

inflytande över regeringen – utan att den för den skull gör intrång i den enskildes rätt att fritt förfoga över sina tillgångar. Detta har visat sig vara en svår balansgång, vilket ett stort antal ekonomiska skandaler, där politiska partier är inblandade, bär vittnesbörd om. Det är emellertid i regel inte möjligt att hindra förmögna personer från att, om de så önskar, utöva större inflytande på den politiska arenan än andra människor. En av de största fördelarna med marknadsekonomi är att människor kan uppnå välstånd genom egna ansträngningar och genom tur, även om detta inte alltid är fallet. Det är, å andra sidan, en allvarlig brist hos planekonomin att människor i första hand blir rika genom privilegier, som de ger sig själva eller byter med varandra. Av detta skäl är det mer sannolikt att demokrati och marknadsekonomi ger upphov till meritokrati och i folkets ögon legitima regeringar än att planekonomi och autokrati skulle göra det. Erfarenheterna under 1990-talet av de båda systemen är förvisso obestridliga i detta avseende, även om de ingalunda är oantastliga eller entydiga.

Detta är viktigt i sammanhanget, eftersom privilegiejaktssamhället har liknande brister som planekonomin – dvs. en utvald grupp beviljas betydande välstånd, inte på grundval av egna förtjänster utan genom att myndigheterna fritt och efter behag fördelar värdefulla förmåner. Med välståndet följer sedan ännu mer makt och så vidare. Detta skapar inte bara risk för en oönskad koncentration av välstånd och makt till några få – olämpliga! – personer utan också för närmare relationer mellan privilegiejagarna och myndigheterna än vad som är bra för samhället. När välståndet och makten koncentreras till några få personer, kan detta utgöra ett hot mot den nationella sammanhållningen och den ekonomiska tillväxten. Den risken är mindre i ett samhälle där enskilda personer har blivit rika huvudsakligen på grund av egen förtjänst än i ett samhälle där enskilda har blivit förmögna genom fri fördelning av värdefulla förmåner, exempelvis övervinster, för att inte tala om övervinster på naturtillgångar i allmän ägo, vilka allmänheten med rätta gör anspråk på. Kravet att övervinsten på naturtillgångar ska användas på ett effektivt och rättvist sätt har ingenting att göra med motvilja mot välstånd och rika människor. Nej, det är helt enkelt ett krav på effektivitet, demokrati och rättvisa – samt ekonomisk tillväxt.

Kan alla dessa privilegiejaktens olägenheter undvikas genom att rättigheterna som ger upphov till vinsten auktioneras bort? För att människor, som har blivit rika därför att de har förtjänat det, då skulle komma över vinsten i stället för andra som inte har gjort någonting för att förtjäna den? Möjligen, men inte nödvändigtvis. Erfarenheten tyder på att länder som har

initial-BNP (s logaritm) per capita (dvs. år 1965) under perioden 1965–1998 och på råvarusektorns andel av arbetskraften.

ordnat det så, att vinsten i stor utsträckning tillfaller staten, vilket till exempel är vanligt i de flesta oljeexporterande länder, på det hela taget inte har klarat sig bättre än andra länder, såvitt man kan se, eftersom staten inte är mindre benägen än privilegiejagare inom den privata sektorn att slösa bort vinsten på naturtillgångarna. Utbildningen i Nigeria är fortfarande en enda röra trots alla vinster staten har gjort på oljan, och den ekonomiska tillväxten per capita var från 1965 till 1998 noll – i genomsnitt 0,0 % per år, för att vara exakt.³² Det skulle förmodligen inte tjäna något till att auktionera bort övervinsten, såvida inte åtgärder vidtas för att se till att skatterna – i synnerhet snedvridande skatter – i gengäld sänks. Ett annat sätt skulle kunna vara att dela vinsten lika bland medborgarna genom att ge ut värdekuponger. Ytterligare ett annat skulle kunna vara att låta en oberoende, men ändå demokratiskt ansvarig, myndighet samla in och förfoga över vinsten på naturtillgångarna. Det klokaste vore förmodligen att använda flera olika metoder samtidigt för att uppnå det önskade målet i syfte att sprida riskerna och försöka förena de olika ståndpunkterna, som man till exempel har gjort på senare år i privatiseringsprocessen i vissa delar av Central- och Östeuropa och på andra ställen.

Men Norge, då? Norge har lagt upp en långsiktig, skattebaserad och tämligen marknadsvänlig plan för att hantera sina stora oljetillgångar. Exakt hur stora de är beror på oljepriserna, som är tämligen volatila: oljeförmögenheten har uppskattats till allt från 50% till 250% av BNP. Enligt lagen är det staten som har äganderätten till oljelagren på den norska kontinentalsockeln. Det innebär att i princip hela övervinsten på olja och gas bör tillfalla det norska folket genom dess regering. Statens äganderätt till dessa naturtillgångar utgör laglig grund för staten att reglera och beskatta oljesektorn.

Tillstånd att utvinna och producera olja ges mot en liten avgift till inhemska och utländska oljebolag i lika mån. Varför liten? Därför att den norska regeringen har beslutat att lägga beslag på vinsten på oljan och gasen genom såväl skatter och avgifter som direkt inblandning i naturtillgångarnas utveckling i stället för genom försäljning eller bortauktionering av utvinnings- och produktionsrättigheterna (OECD, 1999, kapitel 3). Staten har direkta intressen i de flesta olje- och gasfälten utanför den norska kusten och får, precis som andra tillståndsinnehavare, en motsvarande andel av produktionsintäkterna, grovt räknat 40% av de totala intäkterna. På så sätt samt genom olika skatter och avgifter uppskattas den norska staten ha lyckats ta åt sig omkring 80% av vinsten på naturtillgångarna sedan 1980. År 1997

³² Nigeria är inte ensamt: tillväxten per capita i Iran och Venezuela var under perioden 1965–1998 i genomsnitt –1% per år, –2% i Libyen och –3% i Irak och Kuwait, för att som exempel nämna fem andra oljeexporterande länder. Alla följer samma mönster.

svarade intäkterna från oljeverksamheten för mer än en femtedel av statens totala intäkter, vilket motsvarar 9–10% av det norska fastlandets BNP eller 8–9% av Norges totala BNP, inklusive oljan. Oljeintäkterna deponeras i statens oljefond, som håller på att byggas upp och som framför allt investerar i utländska värdepapper.³³

Samtidigt överförs emellertid en varierande andel av årets nettoskatteintäkter från oljan från oljefonden till statsbudgeten, huvudsakligen för att täcka underskottet i den budget som inte inkluderar oljan. Andelen av nettoskatteintäkterna som på så sätt fördes över till statsbudgeten var 1997 omkring en fjärdedel och 1998 närmare 40%, men den beräknas sjunka till mindre än 10% under de närmaste åren. Ändå har norrmännen inte frestats att på grund av oljeboomen utöka statsutgifterna utöver vad som är rimligt. Ännu tjugo år efter oljeboomens början nöjer norrmännen sig med mindre statsutgifter i förhållande till BNP än Danmark, Finland och, i synnerhet, Sverige. Den lokala förvaltningen (kommuner och län), som sysselsätter mer än tre fjärdedelar av alla som arbetar inom den offentliga sektorn och nästan en fjärdedel av hela arbetskraften (OECD, 1998), har emellertid inte lyckats visa samma återhållsamhet, men så har de heller inte några skatteintäkter från olja att falla tillbaka på utom kanske indirekt genom inkomstöverföringar från den centrala regeringen. Dessutom är troligen samhällets kostnader för en utökning av den lokala förvaltningen mindre än för en utökning av statsförvaltningen, jämfört i kronor, allt annat lika. Skälet är att lokala förvaltningar, särskilt i gleset befolkade länder som Norge, på grund av sin närhet till kunderna vanligen är mer lämpliga än statsförvaltningen när det gäller att förse medborgarna med samhällstjänster som utbildning och hälso- och sjukvård.

D. Ekonomisk politik

Partnerskapet mellan privilegiejagarna och politikerna är inte alltid långvarigt, eftersom det sällan ger upphov till en sund ekonomisk politik.

Länder med rikliga naturtillgångar tycks i högre grad än andra länder misslyckas med sin ekonomiska politik. Den rikliga tillgången på naturresurser kan inge en falsk känsla av trygghet, en känsla av att allt är möjligt. Å andra sidan kan länder som saknar stora naturtillgångar känna att de inte har några marginaler för misstag och därför måste iaktta stor försiktighet i sin ekonomiska organisation och politik. När ett land med rikliga naturtillgångar börjar få problem, har det en benägenhet att blunda för vad som håller på att hända och

³³ I de flesta oljeexporterande länder investeras, som Rodriguez och Sachs (1999) påpekar, oljeintäkterna hemma, vilket ger konsumtionen och produktionen ett tillfälligt uppsving men förr eller senare resulterar i minskande inkomster.

försöker i stället stimulera tillväxten genom inhemska investeringsprojekt och utlandslån, vilket gör att inflationen skjuter i höjden och att man förlorar kontrollen över statsfinanserna och utlandslånen med en nedslående ekonomisk tillväxt som följd, då politikerna tvingas vidta åtgärder för att få bukt med inflationen och skulderna. Detta följs av en period av stagnation eller till och med försämrad levnadsstandard och allmänt missnöje, vilket sätter i gång krafter som åter driver upp tillväxten med ett nytt uppsving som resultat, och så upprepas cykeln igen (Sachs, 1989; Auty, 1994). Den ekonomiska utvecklingen pendlar fram och tillbaka. Under de år då den ekonomiska tillväxten är liten eller obefintlig, eller till och med negativ, förbrukas nationaltillgångarna. Detta gäller inte bara det fysiska kapitalet utan också humankapitalet och naturtillgångarna, för under magra år frestas myndigheterna att försumma utbildningen och öka utnyttjandet av naturtillgångarna. Under år då tillväxten utvecklas gynnsamt tenderar både myndigheterna och allmänheten att förlora det långsiktiga perspektivet. Först när det är för sent, inser man till slut att den långsiktiga tillväxten är mindre än man hade trott, eftersom den sjunker kraftigt då och då.

Den ekonomiska utvecklingen kännetecknas alltså av ryckighet, vilket inte bara beror på en inkonsekvent ekonomisk politik utan även på fluktuerande råvarupriser. Priserna på de viktigaste råvaruartiklarna är mycket mer utsatta för fluktuationer än priserna på andra varor och tjänster, vilket betyder att länder med rikliga naturtillgångar är utsatta för större variationer i fråga om exportintäkter och större ekonomisk instabilitet än andra länder. Uppgången följs av snabb tillväxt och ibland även av inflation. Under nedgång presenteras ofta åtgärder för att minska exportbranschernas problem, vilket ibland även innebär devalvering av valutan och utlandslån med resultatet att det råder inflation under såväl magra som goda år. Inflationen tycks emellertid inte vara större i länder med rikliga naturtillgångar än i andra länder.

De stora kasten fram och tillbaka stör den ekonomiska utvecklingen på ett sätt som inte är olämpligt, dvs. osäkerheten ökar, och handeln och investeringarna minskar och därmed den ekonomiska tillväxten. Den ekonomiska aktivitetens förlopp i en ekonomi som lägger allt i en korg är inte bara mer oregelbundet än i ett diversifierat system, utan den förra ekonomin är också mer känslig för fluktuationer på grund av otillräcklig riskspridning. När en råvarubaserad bransch stöter på problem på grund av överexploatering, utebliven fångst eller att världsmarknadspriserna brutit samman, kan detta bli ett dråpslag, eftersom ekonomins förmåga att utstå chocken på ett ungefär står i omvänd proportion till råvarusektorns dominans, när allt var rosenrött.

III. Sammanfattning

Det förefaller som om stora naturtillgångar inte bara för gott med sig. Erfarenheterna från ett stort antal länder tyder på att omfattande naturtillgångar tenderar att åtföljas av en långsammare ekonomisk tillväxt på lång sikt än vad som oftast är fallet i länder utan större naturtillgångar.³⁴ Till detta omvända samband mellan rikliga naturtillgångar och snabb tillväxt finns det ett antal tänkbara förklaringar, som i korthet har behandlats här: (a) holländska sjukan, som gör att den reala växelkursen eller reallönerna skjuter i höjden och att växelkursens volatilitet ökar, vilket gör att exporten minskar och tillväxten hålls tillbaka; (b) utbildningen försummas, vilket kan bero på att råvaruproduktion oftast ställer mindre krav på utbildning hos arbetskraften än andra branscher, vilket gör att tillgången på välutbildad arbetskraft blir mindre för andra branscher; (c) privilegiejakt, som gör att samhället anstränger sig mindre för att skapa välstånd utan i stället satsar energi på ett ofruktbart jagande efter privilegier; och (d) en misslyckad ekonomisk organisation och politik, som skulle kunna vara resultatet av den falska känsla av trygghet som de rikliga naturtillgångarna och en inbillad osårbarhet för med sig.

Dessa förklaringar och andra som kanske läggs fram senare kommer att kräva en närmare granskning under de närmaste åren, eftersom ekonomisk forskning om sambandet mellan naturtillgångar och ekonomisk tillväxt fortfarande är i sin linda. Det finns många aspekter som måste beaktas. Vidare är de länder med rikliga naturtillgångar som har granskats här så olika sinsemellan, t.ex. med avseende på utvecklingsstadium och styrelseskick, att det i högsta grad kan ifrågasättas, om alla länderna – från Nigeria till Norge! – bör sammanföras i en grupp, när man ska dra allmängiltiga slutsatser. Icke desto mindre skulle det vara oklokt att ignorera de indikationer som framträder ur erfarenheterna från länderna med rikliga naturtillgångar. Ett förnuftigare förfaringsätt vore att noggrant undersöka de teoretiska och empiriska resonemangen och försöka lära så mycket som möjligt av bådadera.

³⁴ Belägg för detta finns sammanfattade i Auty (2001).

Referenser

- Alesina, Alberto, och Dani Rodrik (1994), "Distributive Policies and Economic Growth," *Quarterly Journal of Economics* 109, maj, 465-490.
- Auty, Richard M. (1994), "Industrial Policy Reform in Six Large Newly Industrializing Countries: The Resource Curse Thesis," *World Development* 22, 11-26.
- Auty, Richard M. (1997), "Natural Resources, the State and Development Strategy," *Journal of International Development* 9, 651-663.
- Auty, Richard M. (1998), "Resource Abundance and Economic Development: Improving the Performance of Resource-Rich Countries," Research for Action 44, The United Nations University, WIDER (World Institute for Development Economics Research), Helsinki.
- Auty, Richard M. (red.) (2001), *Resource Abundance and Economic Development*, Oxford University Press, Oxford och New York.
- Bardhan, Pranab (1997), "Corruption and Development: A Review of the Issues," *Journal of Economic Literature* 35, september, 1320-1346.
- Barro, Robert J. (1997), *The Determinants of Economics Growth*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Barro, Robert J. (2000), "Recent Developments in Endogenous Growth Theory," kapitel 2 i Oosterbaan *et al.*
- Barro, Robert J., och Xavier Sala-i-Martin (1995), *Economic Growth*, McGraw-Hill, New York, kapitel 12.
- Bhagwati, Jagdish (1982), "Directly-Unproductive, Profit-Seeking (DUP) Activities," *Journal of Political Economy* 90, oktober, 988-1002.
- Chenery, Hollis B., och Moshe Syrquin (1975), *Patterns of Development, 1950-1970*, Oxford University Press, London.
- Chenery, Hollis B., Sherman Robinson och Moshe Syrquin (1986), *Industrialization and Growth, A Comparative Study*, Oxford University Press, New York och World Bank, Washington, D.C.
- Corden, W. Max (1984), "Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation," *Oxford Economic Papers* 36, 359-380.
- Easterly, William R. (2000), "The Joys and Sorrows of Openness," kapitel 3 i Oosterbaan *et al.*
- Easterly, William R., och Stanley Fischer (1995), "The Soviet Economic Decline," *World Bank Economic Review* 9, nr. 3, 341-371.
- Easterly, William R., och Ross Levine (1997), "Africa's Growth Tragedy: Politics and Ethnic Divisions," *Quarterly Journal of Economics* 112, november, 1203-1250.
- Gelb, Alan (1988), *Windfall Gains: Blessing or Curse?*, Oxford University Press, Oxford.
- Gelb, Alan, A. L. Hillman och H. W. Ursprung (1996), "Rents and the Transition," Background Paper, *World Development Report 1996*, World Bank, Washington, D.C.

- Gray, Cheryl W., och Daniel Kaufman (1998), "Corruption and Development," *Finance and Development*, mars, 6-10;
- Gylfason, Thorvaldur (1999), "Exports, Inflation, and Growth," *World Development* 27, juni, 1031-1057.
- Gylfason, Thorvaldur (2000), *Nature, Power, and Growth*, ECON, Oslo, januari.
- Gylfason, Thorvaldur (2001a), "Natural Resources, Education, and Economic Development," *European Economic Review*, maj, 847-859.
- Gylfason, Thorvaldur (2001b), "A Nordic Perspective on Natural Resource Abundance," i Richard M. Auty (2001), kapitel 18.
- Gylfason, Thorvaldur, och Tryggvi Thor Herbertsson (2001), "Does Inflation Matter for Growth?," *Japan and the World Economy* (på väg).
- Gylfason, Thorvaldur, Tryggvi Thor Herbertsson och Gylfi Zoega (1999), "A Mixed Blessing: Natural Resources and Economic Growth," *Macroeconomic Dynamics* 3, juni, 204-225.
- Gylfason, Thorvaldur, och Gylfi Zoega (2001), "Natural Resources and Economic Growth: The Role of Investment," CEPR Discussion Paper nr. 2743, mars.
- Hall, Robert E., och Charles I. Jones (1996), "The Productivity of Nations," NBER Working Paper nr. 5812, November.
- Herbertsson, Tryggvi Thor, Marta G. Skuladottir, and Gylfi Zoega (1999), "Three Symptoms and a Cure: A Contribution to the Economics of the Dutch Disease," Working Paper nr. W99:10, Institute of Economic Studies, University of Iceland.
- Kaldor, Nicholas (1966), *Causes of the Slow Rate of Growth in the United Kingdom*, Cambridge University Press, Cambridge, England.
- Kaufman, Daniel (1997), "Corruption: The Facts," *Foreign Policy* 107, 114-131.
- Krueger, Anne (1974), "The Political Economy of the Rent-Seeking Society," *American Economic Review* 64, juni, 291-303.
- Matsuyama, K. (1992), "Agricultural Productivity, Comparative Advantage, and Economic Growth," *Journal of Economic Theory* 58, 317-334.
- Mauro, Paolo (1995), "Corruption and Growth," *Quarterly Journal of Economics* 110, augusti, 681-712.
- Mauro, Paolo (1998), "Corruption and the Composition of Government Expenditure," *Journal of Public Economics* 69, nr. 2, 263-279.
- Neary, J. Peter, och Sweder van Wijnbergen (1986) (red.), *Natural Resources and the Macroeconomy*, Basil Blackwell.
- Nelson, Richard, och Edmund S. Phelps (1966), "Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth," *American Economic Review* 61, mars, 69-75.
- OECD (1998), *OECD Economic Surveys: Norway*, Paris.
- OECD (1999), *OECD Economic Surveys: Norway*, Paris.

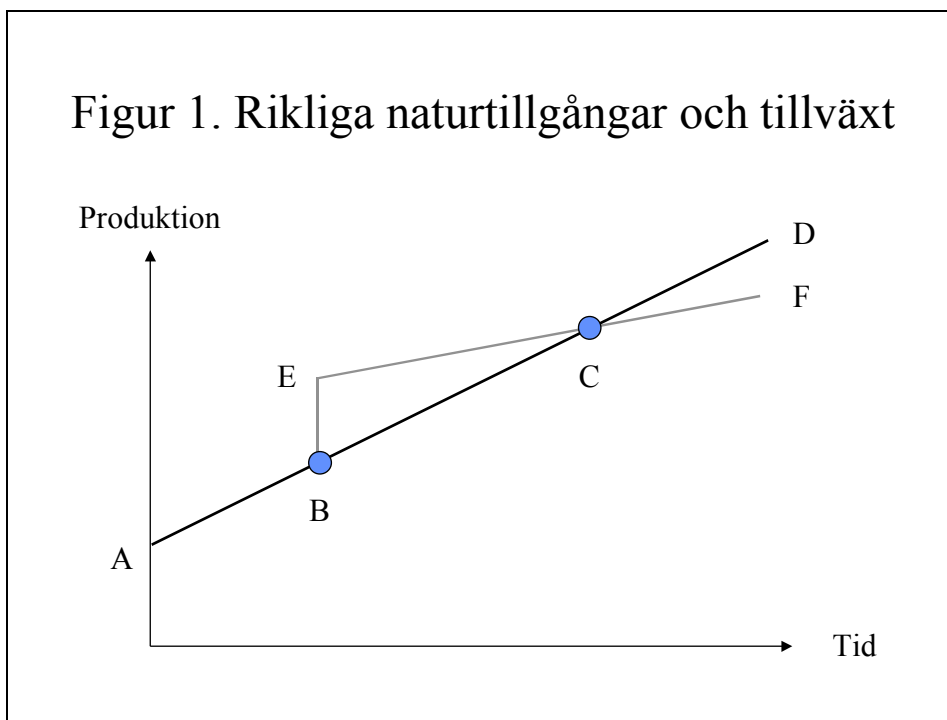
- Oosterbaan, Maaïke, Thijs de Ruyter van Steveninck och Nico van der Windt (red.) (2000), *The Determinants of Economic Growth*, Kluwer.
- Paldam, Martin (1994), *Grønlands økonomiske udvikling, Hvad skal der til for at lukke gabet?*, Aarhus universitetsforlag, Aarhus.
- Paldam, Martin (1997), "Dutch Disease and Rent Seeking: The Greenland Model," *European Journal of Political Economy* 13, nr. 1, 591-614.
- Paldam, Martin, och Gert Tinggaard Svendsen (2000), "An Essay on Social Capital: Looking at the Fire behind the Smoke," *European Journal of Political Economy* 16, nr. 2, 339-366.
- Ranis, Gustav (1991), "Towards a Model of Development," in Lawrence B. Krause och K. Kim (red.), *Liberalization in the Process of Economic Development*, University of California Press, Berkeley, 59-101.
- Rodriguez, Francisco, och Jeffrey D. Sachs (2000), "Why Do Resource-Abundant Economies Grow More Slowly? A New Explanation and an Application to Venezuela," *Journal of Economic Growth* 4, september, 277-303.
- Sachs, Jeffrey D. (1989), "Social Conflict and Populist Policies in Latin America," NBER Working Paper nr. 2897, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Massachusetts.
- Sachs, Jeffrey D., och Andrew M. Warner (1995, reviderad 1997, 1999), "Natural Resource Abundance and Economic Growth," NBER Working Paper nr. 5398, Cambridge, Massachusetts.
- Sachs, Jeffrey D., och Andrew M. Warner (1999), "Natural Resource Intensity and Economic Growth," i Jörg Mayer, Brian Chambers och Ayisha Farooq (red.), *Development Policies in Natural Resource Economies*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, och Northampton, Massachusetts.
- Schuknecht, Ludger (1999), "Tying Governments' Hands in Commodity Taxation," *Journal of African Economies* 8, juli, 152-181.
- Smith, Adam (1776), *The Wealth of Nations*.
- Temple, Jonathan (1999), "The New Growth Evidence," *Journal of Economic Literature* 37, mars, 112-156.
- Temple, Jonathan, och Paul A. Johnson (1998), "Social Capability and Economic Growth," *Quarterly Journal of Economics* 113, augusti, 965-990.
- Tornell, Aaron, och Philip R. Lane (1998a), "The Voracity Effect," *American Economic Review* 89, mars, 22-46.
- Tornell, Aaron, och Philip R. Lane (1998b), "Are Windfalls a Curse? A Non-representative Agent Model of the Current Account," *Journal of International Economics* 44, nr. 1, 83-112.
- Wantchekon, Leonard (2000), "Why do Resource Dependent Countries Have Authoritarian Governments?," unpublished manuscript, Yale University.
- Wood, A., och K. Berge (1997), "Exporting Manufactures: Human Resources, Natural Resources, and Trade Policy," *Journal of Development Studies* 34, 35-59.

Woolcock, Michael (1998), "Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework," *Theory and Society* 27, nr. 2, 151-208

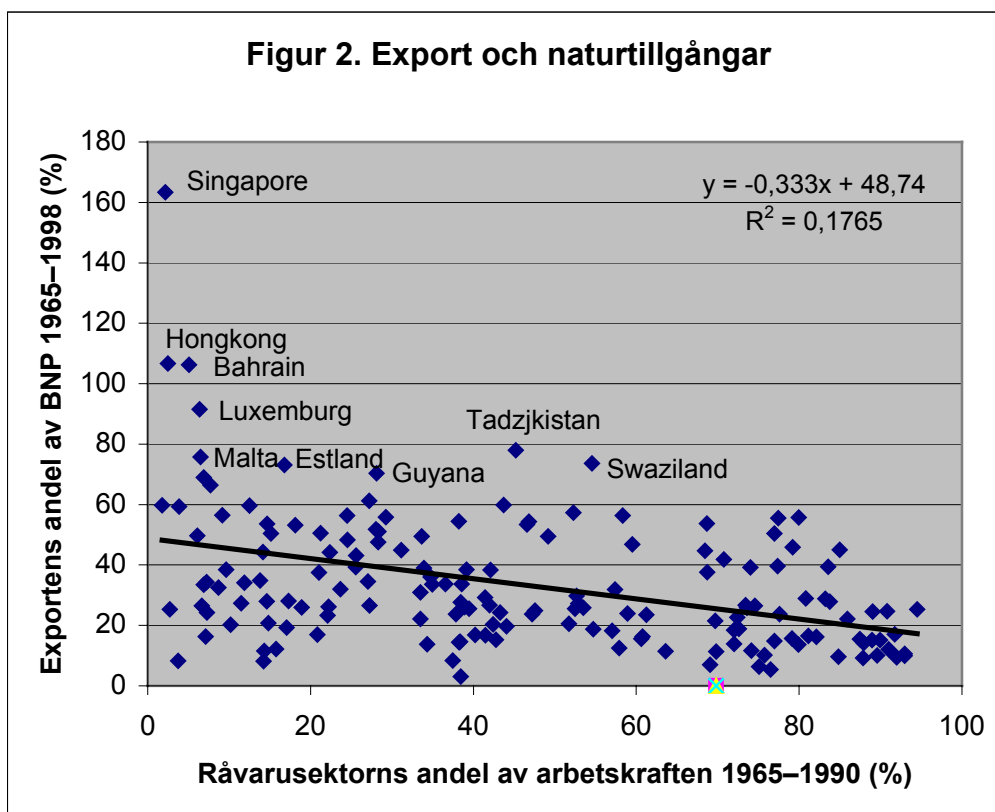
World Bank (1997), "Expanding the Measure of Wealth: Indicators of Environmentally Sustainable Development," *Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series* nr. 17, World Bank, Washington, D.C.,

World Bank (2000), *World Development Indicators*, Washington, D.C.

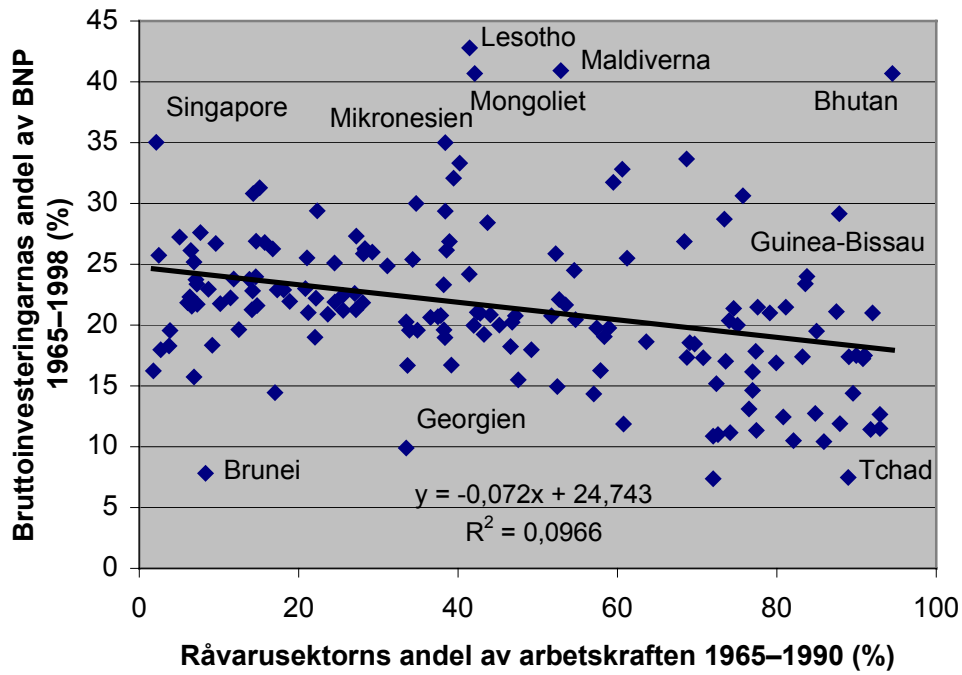
Figur 1. Rikliga naturtillgångar och tillväxt

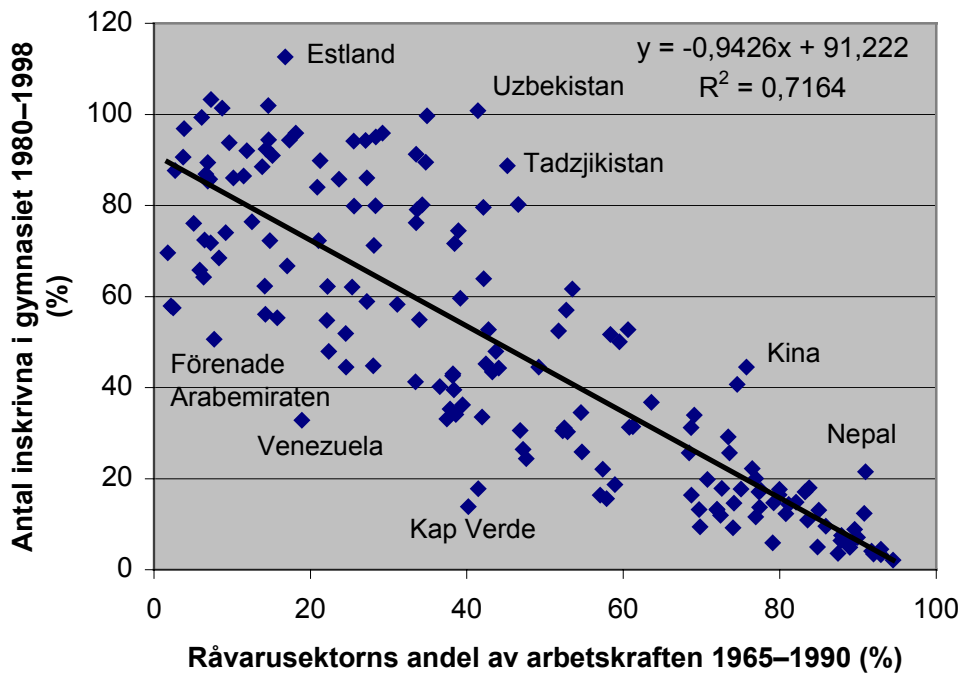
Figur 2. Export och naturtillgångar

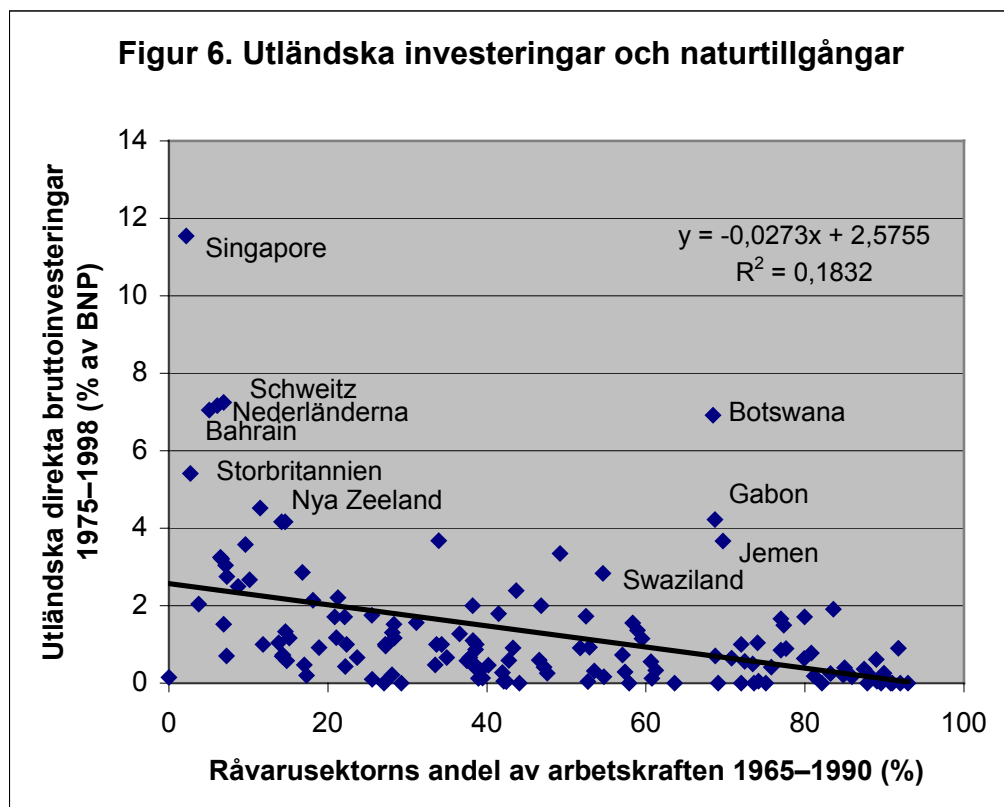
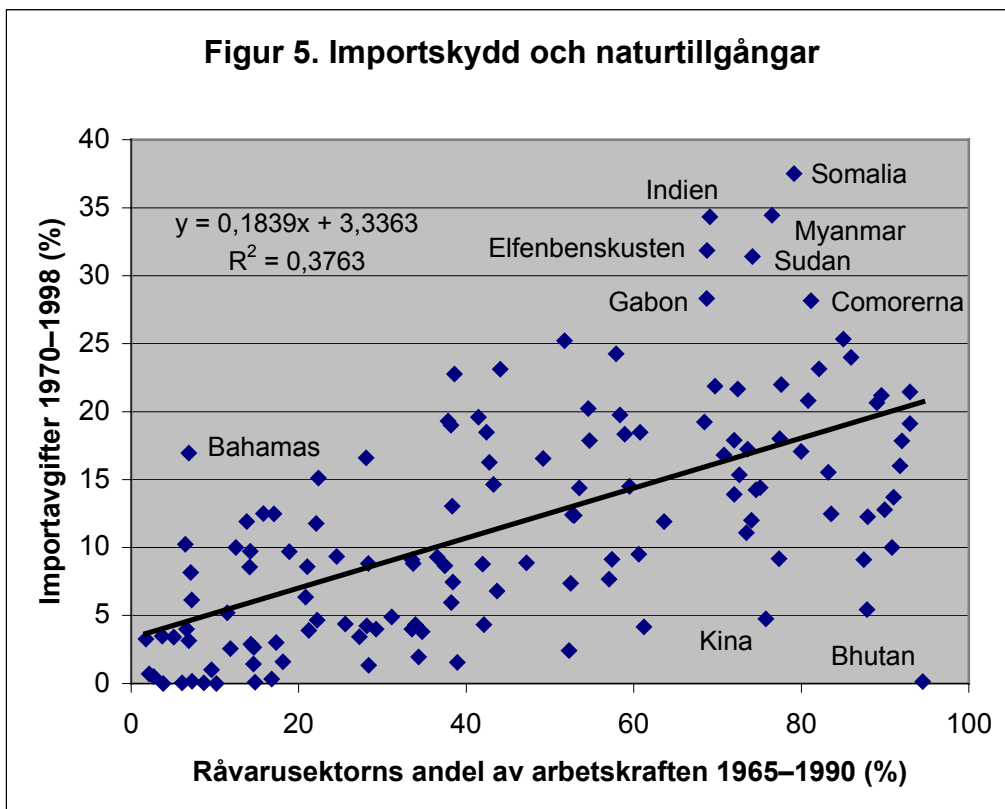

Figur 3. Inhemskt investeringar och naturtillgångar

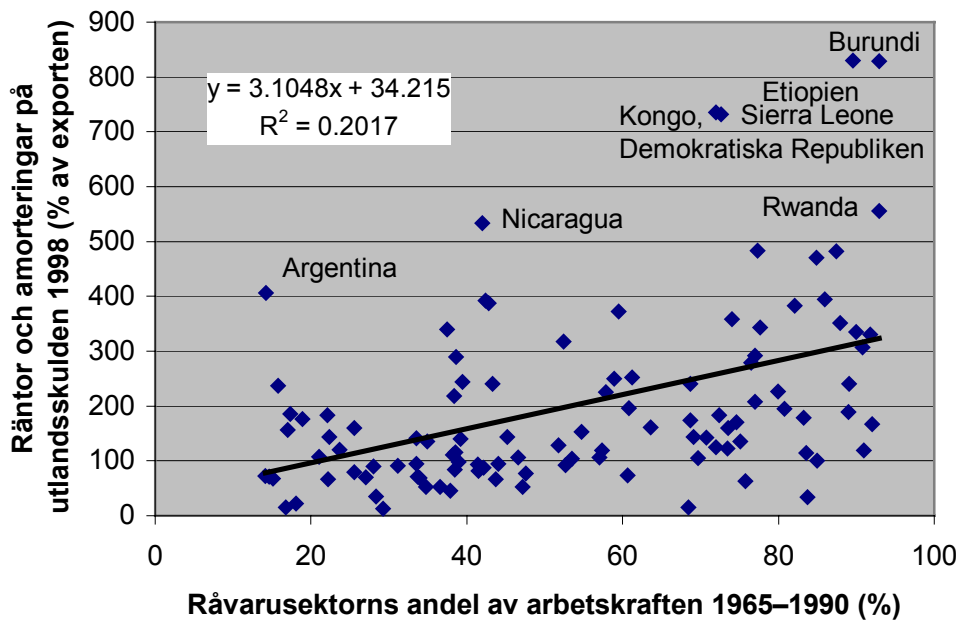

Figur 4. Gymnasieutbildning och naturtillgångar

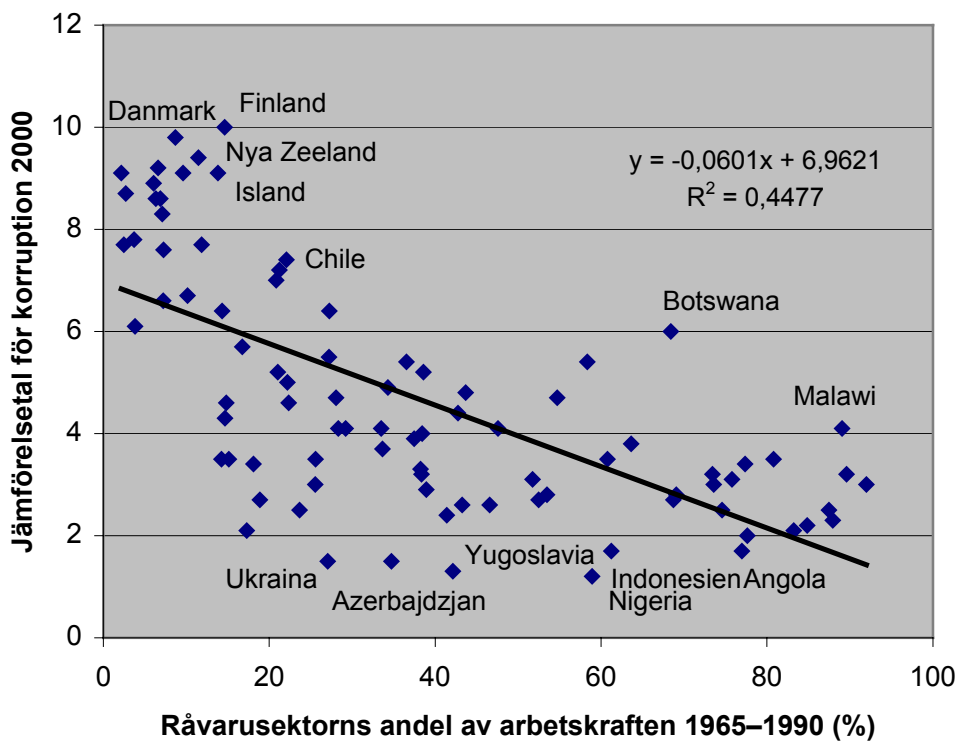

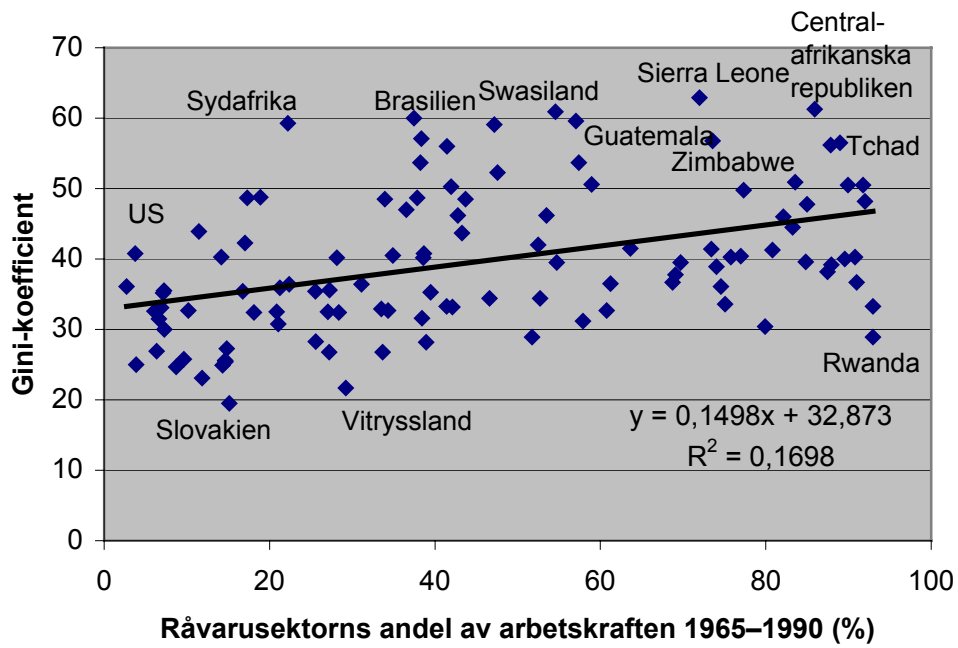
Figur 7. Räntor och amorteringar på utlandsskulden och naturtillgångar

Figur 8. Korruption och naturtillgångar

Figur 9. Ojämn inkomstfördelning och naturtillgångar

Figur 10. Naturtillgångar och ekonomisk tillväxt

